

T.C.

İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ZİYA GÖKALP ve BAHTİYAR VAHAPZÂDE’NİN ŞİİRLERİNDE VATAN

MEFHÛMU

YÛKSEK LİSANS TEZİ

AYTAN NAMAZOVA

1410061018

Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Programı: Türk Dili ve Edebiyatı

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Hacer Gülşen

Mayıs 2017

T.C.

İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ZİYA GÖKALP ve BAHTİYAR VAHAPZÂDE’NİN ŞİİRLERİNDE VATAN

MEFHÛMU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AYTAN NAMAZOVA

1410061018

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Hacer Gülşen

Jüri Üyeleri: Prof. Dr. Birol Emil

Yrd. Doç. Dr. Bahtiyar Aslan

Mayıs 2017

Önsöz

“Güç birliktedir” der atalarımız.. Senelerdir gündemde olan mevzulardan biri Türk Devletlerinin birleşip, ortak güç sergilemesidir. Bu konuda her devrin bir kahramanı vardır. Türkiye ve Azerbaycan’da da daima bunun uğruna uğraşlar verilmektedir. Tarihe geri dönüp baktığımızda bu çabalar daha iyi anlaşılır. Türkleri kökünden ayırmak için çok uğraşlar verilmiş olmakla birlikte bizi birbirimize bağlayan çok güçlü bağlar vardır. Vatan sevgisini kalemiyle aşıl原因an çok şairimiz, aydınımız vardır. Bu tezde bunlardan Ziya Gökalp ve Bahtiyar Vahapzade ’nin vatan mefhumunu nasıl ele aldığı incelenmiştir.

Bu çalışmada Gürsel Aytaç’ın “ Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi” adlı kitabında da üzerinde durduğu ve tanımladığı Karşılaştırmalı edebiyat metodundan yararlanılmıştır. Karşılaştırmalı edebiyat terimi bir eserin başka bir eser ya da eserlerle ortak konu ve motif bağlamında karşılıklı incelenmesidir. Karşılaştırmalı edebiyatın çıkış noktası hakkında Gürsel Aytaç şöyle der: “Karşılaştırmalı edebiyat etkinliklerinin asıl çıkış noktası çelişkili görünmesine rağmen ulusal edebiyatı güçlendirme kaygısı olmuştur. Başka deyişle: kendi edebiyatımızı rayına oturtmak, geliştirmek için başka milletlerin edebiyatına göz atmak, onlar neler yapıyorlar anlamak lazımdır”.

Karşılaştırmalı edebiyatın neyi nasıl incelediği konusunda çeşitli fikirler öne sürülmekle beraber asıl sorunu oluşturan, karşılaştırma biçimleri ve yöntemleri olmuştur. Karşılaştırmalı edebiyat ulusların karşılıklı tanınmaları, benzer yönlerinin ortaya çıkarılmasının yanında eş zamanlı ve art zamanlı gelişmeleri de su yüzüne çıkarır. İncelenecek olan materyal ne olursa olsun eğer benzer noktalar var ise aynı dönem ve aynı çağ içerisinde ortaya çıkmış olması gerekmez. Önemli olan karşılaştırılması düşünülen eserlerin karşılaştırılabilecek nitelikler taşıması zorunluluğudur. Bununla birlikte vatan kavramının ele alındığı şiirler incelenirken, estetik tarafı da göz ardı edilmemiştir.

Türk milliyetçiliğinin babası olarak anılan Ziya Gökalp, bütün hayatı boyunca Turancılık ve Türkçülük üzerine yazıp yaratmıştır. Kendini vatanının bölünmezliğine adanmıştır. Bu mücadele ve Türkçülük ideolojisi aynı zamanda Azerbaycan Türkleri arasında da mevcuttur. Bu konuda örnek vermek gerekirse Mirze Fetali Ahundzade

ön sıralarda gelebilecek birisidir. Bu ideolojiye sahip olduğu için zamanın hükmü onu hain ilan eder. Çünkü Azerbaycan Türklerinin meydanlara çıkması yıllardır esareti altında olduğu Rus imparatorluğunun yürüttüğü siyasi yola zıttır. Mustafa Kemal Atatürk'ün kurduğu Türk gücü, Türkiye'de yaşayan Türkleri bir bayrak altında toplar. Kardeş ülke Azerbaycan bunu 1918 yılında Mehmet Emin Resulzâde sayesinde yaşar. Ne yazıktır ki, bu özgürlük çok sürmez. Tekrar Rus Ordusu yine Azerbaycan topraklarına saldırır. Bu baskın nelere sebep olduysa onu yaşayan Bahtiyar Vahapzade, şiir ve eserlerinin her mısramında bu konuları ele alıp, anlatır. Azerbaycan Türkleri sadece topraklarını paylaşmakla kalmaz, onlar öz dillerinde konuşmaya, öz dinlerinde ibadet etmeye, bölünen vatanın diğer tarafında kalan kardeşlerine hasret yaşamağa devam eder. Bu çileler Bahtiyar Vahapzade başta olmak üzere kimseyi yolundan döndüremez.

Ziya Bey'in "Vatan ne Türkiye'dir Türklere, ne Türkistan, Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir: Turan" mısralarını okudukça, Dedem Korkut'un damarlarım da akan kanının bize yaşattığı tek duygu, vatanın bölünmez bir bütün olduğu düşüncesidir. Bahtiyar Bey bir şiirinde "Vatandan pay olmaz" derken bu durumu en güzel şekilde anlatmaktadır. Sonuç olarak her iki şairin de vatan mefhumuna yaklaşımlarının hemen hemen aynı olduğu görülmektedir. Birbirine derin bağlarla bağlı olan bu iki millet, büyük acılardan geçerek vatanlarına sahip çıkmış iki kardeşdir. Farklı coğrafyalarda olmamız bu durumu değiştirmez güçlü kılar.

Tezin oluşum sürecinde yanımda olup bana yol gösteren sevgili hocam Yrd. Hacer Gülşen'e derin şükranlarımı sunarım. Türk edebiyatının tanınmış ismi Yavuz Bülent Bakiler'e ve bana bu süreçte her türlü desteği sağlayan aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Aytan Namazova

Mayıs 2017

İÇİNDEKİLER

Önsöz	i
Kısa Özet	iv
Abstract	v
Giriş	1
I. BÖLÜM (Ziya Gökalp)	
1. HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ, TÜRKÇÜLÜK, DÜŞÜNCELERİ, ESERLERİ.....	4
1.1 Hayatı	4
1.2 Edebi Kişiliği	8
1.3 Türkçülük	10
1.4 Düşünceleri	15
1.5 Eserleri	18
II. BÖLÜM (Bahtiyar Vahapzade)	
1. HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ, DÜŞÜNCELERİ, ESERLERİ	21
1.1 Hayatı	21
1.2 Edebi Kişiliği	29
1.3 Düşünceleri	36
1.4 Eserleri	46
III. BÖLÜM	
1. ŞİİRLERDE VATAN MEFHUMUNUN İŞLENİŞİ	50
SONUÇ	69
KAYNAKÇA	72
EKLER 1(Röportaj)	74
YAVUZ BÜLENT BAKİLER'LE, BAHTİYAR VAHAPZADE ÜZERİNE BİR RÖPORTAJ	
EKLER 2 (Resimler)	76
Resim: 1	76
Resim: 2	77
Resim: 3	78
Resim: 4	79
Resim: 5	80

Üniversitesi: İstanbul Kültür Üniversitesi
Enstitüsü: sosyal Bilimler Enstitüsü
Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı
Programı: Türk Dili ve Edebiyatı
Tez Danışman: Yrd. Doç. Dr. Hacer Gülşen
Tez Türü ve Tarihi: Yüksek Lisans- Mayıs 2017

Kısa Özet

Ziya Gökalp ve Bahtiyar Vahapzade 'nin şiirlerinde Vatan Mefhumu

Aytan Namazova

Vatan kelimesinin sözlük anlamı: “Bir adamın doğup büyüdüğü veya yaşadığı memleketir”. Türkiye’de aydınlar vatan kavramı üzerinde durmaya Tanzimat döneminde başlar. Azerbaycan’da ise bu kavram Azerbaycan topraklarının 1813’de bölünmesiyle tam anlamıyla ele alınmaya başlar.

Vatanına yaptığı hizmetlerden dolayı halk tarafından sevilen aydınlardan biri olan Türk Milliyetçisi Ziya Gökalp, Türkiye’yi sosyoloji ile tanıtır. Halkı yaşadığı sürece bilinçlendirmek ve Büyük Türk Dünyasını kurmak hayalinden asla vazgeçmemiştir.

Azerbaycan’ın son dönemlerde yetiştirdiği milli ruhu, vatan sevgisini kimliğinde taşıyan Bahtiyar Vahapzade, şiirlerinde halkın anlayacağı üslubu ve dili tercih ettiği için “Halk şairi” ünvanını almıştır. Sovyetler Birliği döneminde milli iradenin güçlenmesine ve vatanın bölünmezliğine karşı yürüttüğü fikirlerinden dolayı “milli şair” lakabıyla da anılmaktadır.

Her iki sanatkarı birleştiren ortak nokta Türk dili ve özenle şiirlerinde kullandıkları vatan mefhumudur.

Anahtar kelimeler: *Türkiye, Azerbaycan, Ziya Gökalp, Bahtiyar Vahapzade, vatan, dil.*

University: İstanbul Kultur University
İnstute: İnstute of Social Sciences
Department: Turkish Language and Literature
Programme: Turkish Language and Literature
Supervisor: Yrd. Doç. Dr. Hacer Gülşen
Degree Awarded and Date: Master- May 2017

Abstract

Notion of Motherland in Bakhtiyar Vahapzadeh and Ziya Gokalp's Poetry

Aytan Namazova

Vocabulary meaning of the word MOTHERLAND: "Its a land where one is born or live (d)". Turkish İntelligentsia started using this definition from the time of "Tanzimat" (lit.: Reorganization. Period of Reforms 1839-1876). Meanwhile in Azerbaijan the definition had begun to address since 1813 when Azerbaijan was divided between several states.

The Turkish nationalist Ziya Gökalp, one of the intellectuals popularised by the public for his services to his country, introduces sociology science to Turkey. Never give up the illusion of raising awareness as long as people live and establishing the Great Turkish World.

Bahtiyar Vahapzade bearing the national spirit that Azerbaijan has cultivated in the last period, has the title of "folk poet" because he preferred style and language in his poems that so that ordinary people could understand.

He is also known by the nickname "national poet" because of his ideas of empowerment nationalist willpower and his stand against the indivisibility of the country during the Soviet Union time. Sovyetler Birliği döneminde milli iradenin güçlenmesine ve vatanın bölünmezliğine karşı yürüttüğü fikirlerinden dolayı "milli şair" lakabıyla da anılmaktadır.

The common point that unites both poets is the Turkish language and the patriotism that they use in their poems with care.

Keywords: *Türkiye, Azerbaycan, Ziya Gökalp, Bahtiyar Vahapzade, vatan, dil.*

Giriş

Bu çalışmada Ziya Gökalp ve Bahtiyar Vahapzade 'nin şiirlerinde vatan mefhumu ele alınmıştır. Vatan, üzerinde bağımsız yaşadığımız toprak parçasına denilir. Vatan uğrunda savaşın yeri geldiğinde öldüğümüz ve içinde güzel değerlerle yaşadığımız yerdir. Dedelerimizin bize bıraktıkları bu vatanda hakkıyla yaşamak bizim vefa borcumuzdur. Dil, din, kültür birliği sağlayan iki devlet, bir millet olan Azerbaycan ve Türkiye topraklarının yetiştirdiği iki büyük sanatkar Ziya Gökalp ve Bahtiyar Vahapzade bu borcu yaşadığı yıllarda ödemiş oldular. Bir şairin Vatan şairi olabilmesi için eserlerini özgürlüğe ve hürriyete adanması gerekir. İşte onlar bu sebeple vatan şairi ünvanını aldılar.

Gökalp'ı incelerken ilk önce "Türk Ocağı" nı araştırmakla işe başlamak gerekir. Çünkü Ziya Bey'in faaliyeti buradan başlar. İslam kavimlerinin büyük parçası olan Türklerin, Türk ırk ve dilinin olgunlaşması, ekonomik durumunun ilerlemesi, ilmi ve sosyal düzeyin yükselmesi bu ocağın başlıca çalışma şekliydi. Osmanlı İmparatorluğu zamanında milletler kendi aralarında toplumlar yaratmaya başlamışlardı. Çünkü onlara her konuda özgürlük verilmiştir. Bu yüzden de Anadolu'da Mustafa Kemal Atatürk tarafından başlatılan Türk milli harekâtı, milli bir Türk devleti yaratmayı amaçlamıştır. Ziya Bey de bu hareketin öncülerindedir. Çok farklı alanlarda bizlere eserler veren Gökalp'ın fikri gelişiminde İsmail Hakkı Bey, Dr. Abdullah Cevdet, Yorgi Efendi ve Naim Beyler 'in yanı sıra Genç Türklerin de etkisi olduğu bilinmektedir. Tabii ki, Durkhem'in da yaklaşımları onun düşüncelerinde etkili olmuştur. Ziya Gökalp, İttihat ve Terakki Cemiyetinde değişik kademelerde vazife almıştır. Selanik'te görevlendirildikten sonra hayatında yepyeni bir dönem başlar. Bu yıllarda dilde Türkçülüğü savunarak Genç Kalemler'e katılmış ve Türkçülükle ilgili makaleler yazmaya başlamıştır. Ziya Bey'e "Türkçü Gökalp" lakabı da takılmıştır.

Toplumların oluşmasının temelini lisanda gören Gökalp'ın bu konudaki çalışmaları dilde yenileşme ve Türkçeleşmeyi sağlamıştır. Yazara göre eğer dilde Türkleşme olmazsa, o zaman dilin ve vatanın parçalanmasının önüne geçilemez. Bu tür düşüncelerinden ve yazılarından doğan "Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak" eseri de Türkçeyi edebiyat bakımından Türkleştirmek, din bakımından İslamlaştırmak, anlam bakımından da Muasırlandırmaktan bahseder. Bu durumu yazar, "Türk milletindenim, İslam ümmetindenim, Avrupa

medeniyetindenim” ifadesi ile ortaya koymuştur. Gökalp’ın, benimsediği “kültür milliyetçiliği” idi. Din dilinin de Türkçeleşmesinin gerektiği konusundaki görüşleri, Cumhuriyet döneminde Diyanet işlerinin meydana gelmesini sağlamıştır.

Etnik ırkçılığa ve milliyetçiliğe karşı bir düşünce yapısına sahip olduğundan o, toplumlara eğitim vasıtasıyla şekillendirmeyi düşünüyordu. Gökalp, Türk Milliyetçiliğini “Türkçülüğün Esasları” başlığı altında sistem haline getirmiştir. Ona göre, Türk topraklarında olan herkes Türk hakimiyeti adı altında birleşmeli ve her hak da Türk’ün olmalıdır. Eserde milleti çeşitli kavramlara göre inceleyerek şu sonuca varmıştır: “millet olmak için, politikaya üstün gelebilmek gerekir”. Özellikle Halka doğru bahsinde Ziya Bey aydınların halka milli kültürümüzü götürmeleri gerektiğini vurgular. Garba doğru bahsinde ise Garbın ulaştığı uygarlık seviyesine bizim de ulaşmamız gerektiğini yazar. Önemli bahislerden biri de dinde milliyetçilik konusundadır. Milli dilimizin meydana gelmesi için halkın dilini kullanmak dilimize giren Arap ve Fars kelimeleri dışarıda bırakmak lazımdır.

Birinci Dünya Savaşında Osmanlı’nın dağılmasından sonra 1919 yılında iki senelik Malta’ya olan sürgününden sonra Diyarbakır’a dönen Gökalp, Yeni Mecmua’yı çıkarmaya başlar. Derginin amacı Milli Mücadele ve Milli devlet fikrini aşılmasıdır. Onun için de sönmeyen ümitlerini hep millete aktarır. Yeni Mecmua, o dönemde çok etkili olmuştur.

Türkçülerin uzak hayali Turancılıktır. Ama bunu gerçekleştirip gerçekleştirilmeyeceğini zaman gösterir.

1991 yılında özgürlüğüne kavuşan devletlerden biri olan Azerbaycan da bu özgürlüğü çok hayal etmiştir. Bu özgürlük millete korkmadan kimliğini tüm dünyaya göstermeyi sağladı. Yıllardır o kimliğe hasret kalan Bahtiyar Vahapzade geçirdiği ağırlı, acılı günlerin her dakikasını kâğıda dökmüştür.

Sovyet rejimi ve yöneticileri sadece yaşayıp yaratanları değil, onların eserlerini ve eserlerindeki hayali kahramanları bile hedef almışlardı. Sovyetler Birliğinin 1931 yılının 15 Ağustos kararında yazarlara politik amaçlı hizmette bulunmaları gerektiği belirtiliyordu. Vahapzade de 1960 yıllarında başlayan özgürlük hareketinin öncülerindendir. O yıllar Sovyetler Birliği sınırlarında yaşayan Türklük Bilimi ile ilgilenen aydınlar hep baskıya maruz kalmış veya ajan olarak suçlanmışlardır. Tüm bu zorluklara rağmen Vahapzade sınırlı bile olsa insanın kimliğini yapan vatan, toprak, ana dil, din, millet kavramını şiirlerinde ölçülü şekilde anlatmıştır. Vatan sevgisi onda vazgeçilmez bir aşktır. Zor zamanlarda halkından

aldığı güç de onu ayakta tutar. Kaleminin verdiği güç ile yazdığı Gülistan eseri yüzünden üniversitedeki işinden uzaklaştırılır. Ama yakın arkadaşı Şirmammad Hüseyov'un röportajlarının birinde söylediğine göre, asıl sebebi Gülistan eserinin el yazısı şeklinin o zaman her Azerbaycan vatandaşının evinde, gençlerin ceplerinde dolaşması, hatta askerlerde bile bulunmasıdır. Bu durum hükümeti rahatsız etmiştir. Bahtiyar Bey'in üniversitede gençlerle bir arada olması ve sevilmesi de eserin geniş kitleler tarafından ilgi görmesine sebep olmuştur. Bundan dolayı da Vahapzade'yi hiçbir şekilde işten uzaklaştıramazlar. Onu İlimler doktoru kademesine yükseltilmesi için iki senelik araştırma süreci vererek, okuldan uzak tutmaya çalışırlar.

Bazen milletin derdini, vatanının akıttığı göz yaşlarını açık şekilde yazamasa da başka bir ülkenin derdiymiş gibi yazıp, içinde birikenleri bu şekilde paylaşır. Bu yüzden de halk tarafından beş kez milletvekili seçilmiştir. Değişik zamanlarda parçalanan topraklarla beraber vatanın diğer tarafında kalan kardeşlerini de unutmamıştır. Azerbaycan'ın, Azerbaycan Türk'ünün, Türkiye'nin ve Anadolu insanının âşığı olan şair, çocukluktan beri kardeş ülkeye ayak basacağı günleri hayal etmiştir. Amacı gerçekleştiğinde ise çok mutlu olmuştur.

Her iki şairin dedelerinden emanet kalan topraklara kendi düşünce ve kalemlerinin gücüyle sahip çıkmaları inkâr edilemez bir gerçektir.

I. BÖLÜM ZİYA GÖKALP

1. HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ, TÜRKÇÜLÜK, DÜŞÜNCELERİ, ESERLERİ

1.1 HAYATI

*“Etimin ve kemiğimin babası Ali Rıza Efendi ise, heyecanlarımın babası Namık Kemal, fikrimin babası Ziya Gökalp’ır”.*¹

Mustafa Kemal Atatürk

Asıl adı ‘Mehmet Ziya’ olan Ziya Gökalp, 23 Mart 1876’da Diyarbakır Çermik’te, 1956’dan beri “Ziya Gökalp Müzesi” olan Memedin mahallesindeki evde dünyaya gözlerini açtı. Babası, aslen Suriye Türkmen’i olan Vilayet Evrak Memuru Mehmet Tevfik Efendi (1851-1890)’ dir. Mehmet Tevfik Efendi gayet namuslu, dürüst birisi olup, en az 12 yıl “Diyarbakır Vilayeti Evrak Müdürlüğü” görevinde başyazarlığı” yapmıştır. Diyarbakır tarihi Türkçe olarak ilk defa bu zat tarafından yazılmış ve 1884 tarihinde yayınlanmıştır. H. 1301 (M.1884) ve 1302 (M. 1885) tarihli Diyarbakır Vilayeti salnamelerini de kendisi hazırlamış, bu çalışmalarından ötürü ona Rütbe-i Saniyye Sınıf-ı Sanisi tevcih edilmiştir (27 Mart 1884 gün ve 678 sayılı Diyarbakır gazetesi). Öldüğü zaman vilayetin Nüfuz Nazırı idi. Annesi Pirinçcizade Hacı Salih Ağa’nın kızı Zeliha Hanım’dır.² Dedesi Mesud Lütfi Efendi (öl. 1847), iyi bir medrese eğitimi görmüş, kadılık ve müftülük yapmış, şair ve bilgin bir zattı. “Divan’ı ve Tuhfe-i Lütfi” adlı Farsça - Türkçe sözlüğü vardır. Dayısı ise devrin Diyarbakır belediye başkanı olan, 1895’teki Ermenilere karşı saldırıların örgütleyicilerinden olan Pirinçcizade Arif Efendi’dir. 16. Yüzyıla kadar Araplar ve Farsların hükümranlığında olan Diyarbakır sonradan Türk, Ermeni ve Kürtlerin milli çekişmelerinin sonucu ile şekillenmiştir ki, bunun sonucu olarak da Gökalp’ in Kürt ya da Zaza olduğuna yönelik bilgiler söyleniliyor. O ise babasının Türk olduğunu

¹ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Bilgeoguz Yay, İstanbul, 2015, s.7.

² Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C. 8, Dergâh Yay, İstanbul, 1998, s.660.

belirtmiş ve ‘Sosyolojik çalışmalarımın öğrendim ki milliyet, eğitime dayalıdır’ demiştir.³

Eğitim hayatına Diyarbakır’da başlar. Mercimekörtmesi Mahalle Mektebi’nde okur. Daha sonra 1886’da Mektebi Rüştîye-i Askeriyye’ ye (Askeri Ortaokul) kaydolar. Ona özgürlük kavramını ilk bu okuldaki hocası Kolağası (Önyüzbaşı) İsmail Hakkı Bey anlatır. Babasının bu konuda da etkisi olmuştur. Buradan mezun olmadan son sınıfta iken babasını kaybeder ve 1890’ dan itibaren de amcası Müderris Hacı Hasip Bey’den İslam ilimleri ile ilgili derslerden başka Arapça ve Farsça dersleri de almaya başlar. Mezun olduktan sonra eğitimine İstanbul’da devam etmek istese de bu imkânı elde edemeyince 1891’de Diyarbakır’da İdadi Mülkiye’nin (Sivil Lise) ikinci sınıfına kaydolar. Son sınıfta öğrenci iken ‘Padişahım Çok Yaşa’ demek yerine ‘Milletim Çok Yaşa’ demesi, hakkında soruşturma açılmasına neden olur. Böylece okul süresi beş yıldan yedi yıla çıkar. Bu nedenle de 1894’te okuldan ayrılır. Ayrıldıktan sonra Fransızca öğrenmeye başlar. Kolera salgını sebebiyle Diyarbakır’da görevlendirilen Doktor Abdullah Cevdet Bey ile tanışır ve onun fikirlerinden etkilenerek İstanbul’a gitmek ister. Daha 18 yaşındayken bir kurşunla intihara teşebbüs eder. O zaman Diyarbakır’da bulunan Rus operatör ve Dr. Abdullah Cevdet Bey kafasına sıktığı kurşunu morfinsiz bir ameliyatla çıkarmıştır.⁴ İntihar girişimine sebep olarak hocası Dr. Yorgi Efendi’den aldığı felsefe eğitimi ve ailesinin verdiği dini eğitim arasında yaşadığı çatışma da gösterilmektedir. İntihardan sonra tekrar okuma hayatına devam eder ve özgürlüğe düşman olanlara yönelik şiirler yazmaya başlar.

1896’da, Erzincan Askeri Lisesi’nde öğrenci olan kardeşi Nihat sayesinde Harp Okulu öğrencileri ile birlikte İstanbul’a gelir. Burada Mülkiye Baytar Mekteb-i Ali’sine kaydını yaptırmak zorunda kalır. Çünkü yalnız bu okul imtihanla parasız yatılı öğrenci alır. Ziya üç yıl İstanbul’da kalır. Bu sürede sosyoloji, felsefe, psikolojiyle ilgilenip, bu konularda Fransızca yüzlerce kitap okuduğunu kendisi anlatır⁵. Bu arada Mehmet Akif ile tanışır. Mehmet Akif, sonradan onun için şöyle diyecektir: “ bizde felsefeyi hazmetmiş adam arama... Ben Baytar Mektebinde talebe

³ Hasan Pulur, *Ziya Gökalp ve Meclis’teki Boşolar*, Milliyet Gazetesi, 21Mart 2007.

⁴ Şahin Gürsoy, İhsan Çapçuoğlu, *Bir Türk Düşünürü Olarak Ziya Gökalp: Hayatı, Kişiliği ve Düşünce Yapısı Üzerine Bir İnceleme*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.47, 2006, s.2.

⁵ Ali Nüzhet Göksel, *Ziya Gökalp’in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Aile Mektupları*, İstanbul, 1952.

iken bir Diyarbakir’li Ziya vardı; hazm eden adam onu gördüm.”⁶ Sonradan Jön Türkler’ den etkilenerik, “*İttihat ve Terakki*” cemiyetine katılır. II. Abdülhamit döneminde “Yasak yayınları okumak ve muhalif derneklere üye olmak” yani yönetime karşı gizli bir örgüte girdiği iddiasıyla 1898’ de tutuklanır. 1 yıl süren hapis hayatından sonra 1900’de Diyarbakır’a sürgüne gönderilir. Döndüğünde Arapça ve Farsça öğrenmesinde büyük emekleri geçen amcası Hasip Efendi’nin üç yıl kadar önce öldüğünü, biricik kızı Vecihe ile evlenmesini vasiyet ettiğini öğrenir. Sonraki yıllarında bu evliliğin en hayırlı iş olduğunu söyleyecektir. İki oğlu küçük yaşta ölür; Seniha adında bir kızı vardır. Meşrutiyetin ilanından sonra doğan kızına Hürriyet adını verir.⁷ Evliliğinde bolluğa ve rahatlığa kavuşur. Bununla beraber kendini yetiştirecek çalışmaları da aksatmaz. Araştırmalar yaparak, Doğu Anadolu Türk ve Kürt toplulukları hakkında dile dayanan çalışmalar yapar. Diyarbakır Türkçesinin Azerbaycan Türkçesinin bir kolu olduğu sonucuna varır.

Askeri okulda Farsça öğretmenliği, Ticaret odasında fahri kâtiplik yapar. Fakat bu dönem çok uzun sürmez. Yeniden politik faaliyetlere girişir. Bir taraftan Diyarbakır’da bulunan siyasi sürgünlerle görüşür, diğer taraftan İstanbul ve Avrupa’ daki hürriyet ve meşrutiyetçi derneklerle haberleşir, gizli derneklerin yayınlarını arkadaşlarına dağıtır. Bu sebeple de hakkında soruşturma açılrsa da dayısı belediye başkanı olan Pirinçizade Arif Efendi’nin tavassutuyla bundan vaz geçer.

23 Temmuz 1908 tarihinde 2. Meşrutiyet ilan edilince, *Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Diyarbakır Şubesi* kurulur. Ziya Bey, gençleri yeni açılan “Diyarbakır İttihat ve Terakki Kulübü” salonunda toplar, onlara hürriyet, adalet, uhuvvet mefhumlarını anlatır. Aynı zamanda *Diyarbakır gazetesi* ve kendisinin çıkardığı *Peyman* gazetesinde değişik adlarla (Tevfik Sedat, Demirtaş) yazılarını yayımlar.

18 Eylül 1909 tarihinde Selanik’te toplanacak olan İttihat ve Terakki kongresine katılmak üzere Diyarbakır’dan ayrılır. Kongreye katıldıktan sonra İstanbul’a gelen Ziya Bey, İstanbul Darülfünunu Ulum-i Diniyye- i Aliyye ve Edebiyat şubeleri ilm- i ruh muallimliği vekâletine tayin edilir. Bir süre sonra aldığı maaşla İstanbul’da geçinemeyeceğini ileri sürerek istifa eder.⁸ Daha sonra Diyarbakır

⁶ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmet Akif*, 1939; Prof. Dr. Hikmet Tanyu, *Ziya Gökalp’in kronolojisi*, Ankara, 1981.

⁷ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s.8.

⁸ Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergâh Yay, C.8., İstanbul, 1998, s.662.

Vilayeti Maarif Müfettişliği 'ne atanır, ama bu görevi beş ay sürer. Yine Selanik'e İttihat ve Terakki kongresine katılmak için yola çıkar. Kongrede Merkez-i Umumi Azalığı'na seçildiği için Selanik'te kalır ve ailesini de oraya getirtir. Mart 1912 seçimlerinde Ergani Madeni Sancağı'ndan mebus seçilir. Bu nedenle de evini Selanik'ten İstanbul'a taşır. 18 Nisan 1912'de Meclis açılır. Kendisine Maarif Nazırlığı teklif edilirse de kabul etmez. 1912' de Meclis feshedildikten sonra, 1913'te İttihatçıların iktidara gelmesiyle, Ziya Bey de Darülfünun'a geçerek Ulum-ı İçtimaiyye Müderrisi olur. 1918 tarihinde İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkez-i Umumi Azalığı cemiyetinin fesih tarihinden başlayan, Malta sürgününden sonra ailesiyle beraber 1921'de Diyarbakır'a gider. Sürekli çalışma ve mücadele onu yorgun düşürür. Doktorlar kendisine istirahat etmesini önerirler ve o da ailesi ile birlikte İstanbul, Nişantaşı'nda bir eve yerleşir. Burada sekiz ay kadar yaşar. Rahatsızlığına rağmen bir taraftan da *Türk Medeniyeti Tarihi* 'ni hazırlamaya çalışır. Sağlık durumu gittikçe kötüye gider. Bu nedenle arkadaşlarının ısrarıyla Büyükkada'ya ailece yerleşirler. Durumunun her gün kötüye gittiğini hisseden Gökalp eserini bir an önce tamamlamaya çalışır. Etrafındakilerin, "Çok çalışıyorsun, biraz dinleniniz!" sitemlerine, "Vakit dar, o kadar ki korkarım işlerimi ikmal etmeden ayrılacağım" cevabını verir. Hastalığı ağırlaştıktan sonra onu Fransız Hastanesi'ne kaldırır (14 Ekim 1924). Atatürk, Gökalp'ın sağlık durumu ile yakından ilgilenir. 25 Ekim'de hastalıkla fazla mücadele edemeyip hayatını kaybeder. Ertesi gün Ayasofya Camii'nde namazı kılındıktan sonra Sultan Mahmut Türbesi haziresine defnedilir.

Gökalp'ın ölüm haberini alan Ruşen Eşref Bey, onunla ilgili hatırasını böyle anlatır: "Şimdi daha yirmi gün evvel Büyükkada'nın loş bir odasında yatağı başında geçirdiğim saati düşünüyorum. O gün onu ne çok dinlemiştim ve ondan ne yeni şeyler öğrenmiştim. Onu hayata davet eden sözler söyledim. Başka türlü düşünebilir miydim? Fakat onun sözlerinde bir hastanın şekvası yok, bir susamışın tul-i emeli vardı!

O gün yalnız elinde bir fena haber sezer gibi olmuşum. Rengi feci şeylerin yaklaştığını anlatır bir çürüklük gölgesiyle hareketsiz, bir veda hüsnüyle durgundu. Onun rengi hayatın rengi değildi.

Heyhat, aradan çok geçmedi. Bir merkez gibi durgun bu adam mensup olduğu cemiyete, şarkısına, mısraına, mektebine, muaşeretine bir nur gibi sirayet ettikten sonra gözlerini yumdu.

Hayatında “Fert yok, cemiyet var” derdi; kendisinin galiba cemiyet gibi bir fert olduğunu unutarak! Tabutunun etrafındaki o güzide ve maşeri kalabalık fikirlerinin, kendi etrafında toplanmış müşahhas manzarasından başka bir şey miydi?

Ziya'nın hayatı hiç şüphe yok, en hayırlı bir hayattı. Ziya'nın bıraktığı boşluğu ancak bir yeni Ziya doldurabilecektir. Fakat o yeni Ziya'yı kim bilir, biz hayatımızda bir daha görebilecek miyiz? Zira bu dünyada bir büyüğün yetişmesinden daha güç ve daha nadir bir şey yoktur!”⁹

1.2 Edebi Kişiliği

1910 yılında Diyarbakır'dan ayrılırken, çökmekte olan imparatorluğun kurtuluşunu Osmanlılıkta ve Meşrutiyetin ilanında bulan Gökalp, şimdi Türk milliyetçiliğinin esaslarını ortaya koyan, Durkheim sosyolojisinin metotlarını milli bünyemize uygulayarak Türk tarihi, Türk destanları, Türk mitolojisi, Türk kültür ve medeniyeti üzerine çeşitli araştırmalarla, eserleri yayımlanmış, Türk düşünce tarihinde derli-toplu bir fikir yapısına, felsefi bir sisteme sahip bir düşünür olarak dönüyordu. Bu sırada Tıbbiye' de kurulan gizli bir dernekte, **Türkçülük** (Pan-Türkizm), **Osmanlıcılık** (Pan - ottomanizm), **İslamcılık** (Pan - İslamizm) ülkülerinden hangisinin gerçeğe daha uygun olduğu tartışılıyordu. Bu tartışma, Avrupa'daki ve Mısır'daki genç Türklere de yayılmış, kimileri Türkçülük ülküsünü, kimileri de Osmanlıcılık ülküsünü benimsemişlerdi. O, sıralarda Mısır'da çıkan *Türk* gazetesinde Ali Kemal Osmanlı birliği düşüncesini ileri sürerken, Akçuraoğlu Yusuf Bey ile Ferit Bey, Türk Birliği siyasetini tavsiye ediyorlardı. Gökalp ise etkili olan Pan Türkçülük (Turan), Pan Osmancılık (imparatorluk) ve Pan İslamcılık (ümmet) ideolojilerini reddetmektedir.

20. Yüzyılın başında Mehmet Emin Resulzâde, Müsavat Partisi'nin Panislamcı ideolojisini Türkçülüğe yönlendiren kişi olarak bilinmektedir.

⁹ Şevket Beysanoğlu, *Ziya Gökalp İçin Yazılanlar- Söylenenler*, Ankara, 1964, s.14.

Bu sırada Hüseyinzade Ali Bey, İstanbul'dan ve Ağaoğlu Ahmet Bey Paris'ten Bakü'ye gelmişler, orada fikir savaşı için el ele vermişlerdi. O zaman Gökalp burada, Milli Mücadele'yi destekleyici çeşitli faaliyetlerde bulundu.¹⁰ Gökalp'in üzerinde Hüseyinzade Ali Bey'in etkisinin olduğu iddia edilmektedir.¹¹

Osmanlı devletinin yıkılmasından sonra, yapılan ıslahat hareketleri, rejim değişiklikleri, iktidar mücadeleleri içinde çeşitli fikir akımlarına rastlanıyordu ki, bunlardan biri de *Osmanlıcılıktır*. Fakat 31 Marttan sonra Osmanlılık fikri eski önemini kaybetmeye başladı. Bu sırada yayımlanmağa başlayan *Türk Derneği* dergisi, gerek bu sebepten, gerek yine saflaştırmacılık akımına kapılmasından dolayı hiçbir ilgi görmedi. Gökalp, *Peyman* gazetesini çıkardığı zamanlarda bu fikri savunmaktaydı. Ama Osmanlılık ideali zamanla ortadan kalkmış, *Türkçülük*, *İslamcılık* ve *Asrilik* akımları kıyasıyla mücadele alanına girmişti. O sırada Türkçüleri zafere götüren, Selanik'te bir dergi çıkmaya başlar: *Genç Kalemler*. 1911 yılında Gökalp arkadaşları, Ömer Seyfettin ve Ali Canib ile birlikte milli edebiyatın nasıl olması gerektiğine yönelik fikirleri ileri sürerler. Fikirlerinde öncelik dilde sadeliktir. doğru bunu da şöyle ifade ediyorlardı:

“Türkçe'yi düzeltmek için, bu dilden bütün Arapça ve Farsça kelimeleri değil, Arapça ve Farsça kuralları atmak, Arapça ve Farsça kelimelerden de Türkçesi olanları çıkararak, Türkçe karşılığı bulunmayanları dilde bırakmak”.¹²

Ziya Gökalp, yazılarının birinde de şu sözleri söyler: “ Bu düşünceye dair bazı yazılar yazmışsam da, yayımlanmasına fırsat bulamamıştım. Nasıl ki, Türkçülük hakkında yazı yazmaya da henüz fırsat elde edememiştim. Daha on beş yaşında iken Ahmet Vefik Paşa'nın *Lehçe-i Osmani*'si (Osmanlı Lehçesi) ile Süleyman Paşanın *Tarih-i Âlemi* (Dünya Tarihi) bende Türkçülük eğilimlerini uyandırmıştı.1896'da İstanbul'a geldiğim zaman ilk aldığım kitap Leon Cahun'un tarihi olmuştu. Bu kitap sanki Türkçülük ülküsünü yaymak ve özendirmek için yazılmış gibidir. O zaman Hüseyinzade Ali Bey' le görüşerek Türkçülükle ilgili fikir ve düşüncelerini, öğreniyordum.

¹⁰ Ş.Beysanoğlu: *Ziya Gökalp'in Diyarbakır'daki Çalışmaları*, Ziya Gökalp Dergisi, 1964, s. 41.

¹¹ Ali Haydar Bayat, *Hüseyinzade Ali Bey*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay, Ankara, 1998, s.32.

¹² Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Bilgeoguz Yay, İstanbul, s.17.

Özetlersek, on yedi, on sekiz yıldan bu yana Türk milletinin sosyolojisini (toplumbilim) ve psikolojisini (ruhbilimi) incelemek için harcadığım emeklerin ürünleri kafamın içinde üst üste konulmuş duruyordu. Bunları ortaya atmak için yalnız bir fırsat gerekiyordu. İşte *Genç Kalemler* 'de Ömer Seyfeddin'in başlatmış olduğu fikir savaşı bu fırsatı hazırladı. Fakat ben dil konusunu yeterli görmeyerek Türkçülüğü bütün mefkûreleriyle, bütün programıyla ortaya atmak gerektiğini düşündüm. Bütün bu fikirleri kapsayan *Turan* şiirini yazarak Genç Kalemler' de yayımladım.”¹³

Kendisinin bu konuda ön sırada yer verdiği Türkçülüğün esasları olmak üzere diğer yazılarında ortaya koyduğu düşünce Türk kültürünü koruyup geliştirmek, Batı medeniyeti ile bütünleşmenin yolunu bulmaktır.

Yapılan parti politikasında hemen her düşünce çevresinde Avrupa'nın “ilim ve fenninin” alınması gerektiği savunuluyor ve Batı'yı ihmal hiçbir bakımdan mümkün olmadığı gibi, Batılaşma hareketi de kendi mecrasında kesintisiz ilerliyordu. Gökalp bu eğilimi sistemleştirmek istedi ve yazılarını *Türkleşmek-İslamlaşmak-Muasırlaşmak* adlı kitabında topladı. Bu kitabı ile Turancılıktan kopup, Türkçülük safhasına geçmiş oluyordu.

1.3 Türkçülük

“Ben bir Türküm dilim cinsim uludur.”

Mehmed Emin Bey

Türkçülüğün amacı, Türkiye' de çağdaş bir hukuk meydana getirmektir. Bu yüzyılın milletleri arasına girebilmek için, en esaslı şart, milli hukukun bütün dallarını teokrazi¹⁴ ve klerikalizm¹⁵ artıklarından büsbütün kurtarmaktır. Hukukta Türkçülüğün birinci amacı çağdaş bir devlet meydana getirmek olduğu gibi, ikinci amacı da meslek sahibi olanların, kendi kişisel çalışmalarını, kamunun baskısından kurtararak, uzmanların yetkilerine dayanan meslek özerkliklerini kurmaktır. Üçüncü amacı ise bir çağdaş aile meydana getirmektir. Çağdaş devletteki eşitlik ilkesi,

¹³ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Bilgeoguz Yay, s.17,18.

¹⁴ Dini, bütünüyle benimseyip Tanrı adına hüküm sürdüğünü ileri süren devlet biçimi

¹⁵ Kilise insanların özel ve genel hayata karışmalarından yana olan kişilerin ileri sürdükleri düşünceler

erkekle kadının evlenmede, boşanmada, mirasta, meslekte ve yasal haklarda eşit olmasını da gerektirir. Hukukta Türkçülük özet olarak, bütün yasalarımızda hürriyete, eşitliğe ve adalete ters düşen ne kadar izler varsa hepsine son vermek gerektiğini savunuyor.

Dinde Türkçülük, din kitaplarının ve hutbelerle vaazların Türkçe olması demektir. Bir millet, din kitaplarını okuyup anlayamazsa, tabiidir ki dinin gerçek niteliklerini öğrenemez. Türklerin dini törenler zamanı zevk duyduklarından biri de Türkçe yapılan zikirler (Allah'ın adlarını anma) sırasında okunan Türkçe ilahilerdir. İşte buradan anlaşılıyor ki, Allah' a yalvarışların ve dinsel öğütlerin Türkçe okunması lazımdır.

Türkler en eski zamanlarda göçebe hayatı yaşıyorlardı. Bu zamanlarda, Türk ekonomisi çobanlık esasına dayanırdı. O sıralarda, Türklerin bütün servetleri koyun, keçi, at, deve, öküz gibi hayvanlardan ve yedikleri süt, yoğurt, peynir, tereyağı, kımız gibi hayvansal ürünlerden ibaretti. Eski Türkler, ticarete de yabancı değildiler. İlhanlık devirlerinde, devletin en büyük gelir kaynağı Çin' den Avrupa' ya ipek götüren ve Avrupa' dan Çin'e kadife getiren ticaret kervanlarıydı. O zaman Çin, Hint, İran, Rusya ve Bizans arasındaki büyük ticaret yolları tamamen Türklerin elinde idi. Türklerin ekonomiye verdikleri önemi İl adlarında bile görürüz. Doğu Türkistan' da Tarancılar adı verilen ve Batı Türkistan' da Sartlar adını alan iki il vardır. Bu adlardan ilki çiftçiler, ikincisi tüccarlar anlamındadır. Türkler, geçmişte sahip oldukları ekonomik refaha, gelecekte de sahip olmalıydılar. Türkler, hürriyeti ve bağımsızlığı sevdikleri için komünist olamazlar. Fakat, eşitliği sevdiklerinden dolayı ferçti de kalamazlar. Türk kültürüne en uygun olan sistem dayanışmayı esas alan sistemdir. Kişisel mülkiyet, toplumsal dayanışmaya yaradığı oranda geçerlidir. Toplumsal dayanışmaya yararlı olmayan kişisel mülkiyetler varsa, bunlara izin verilemez. Bundan başka mülkiyetin yalnız kişisel olması gerekmez. Kişisel mülkiyet gibi, toplumsal mülkiyet de olmalıdır. Toplumun bir fedakarlığı veya çabası sonucu ortaya çıkan ve kişilerin hiçbir emeği sonucu oluşmayan fazla karlar topluma aittir. Türklerin bundan başka, bir de ekonomik ülküsü vardır ki, ülkeyi büyük endüstriye kavuşturmaktır. Bazıları “ Yurdumuz bir tarım ülkesidir, biz daima çiftçi bir millet kalmalıyız. Büyük endüstri ile uğraşmaya kalkışmamalıyız’ diyorlar ki, asla doğru değildir. Gerçekten, çiftçiliği hiçbir zaman elden bırakacak değiliz, fakat modern bir devlet olmak istiyorsak, kesinlikle büyük endüstriye sahip olmamız

gerekir. Türk ekonomistlerinin ilk işi, önce Türkiye' nin ekonomik durumunu ve gerçeklerini incelemek ve sonra, bu gerçekçi incelemelerden milli ekonomimiz için bilimsel ve esaslı bir program meydana getirmektir. Bu program hazırlandıktan sonra, ülkede büyük endüstriyi meydana getirmek için herkes bu programın gösterdiği sınırlar içinde çalışmalı ve İktisat Bakanlığı da bu kişisel faaliyetlerin başında genel bir düzenleyici görevi yapmalıdır.

Türkçülük siyasal bir parti değildir; bilimsel, felsefeye dayalı, estetik bir okuldur; başka bir deyimle kültürle ilgili bir çalışma ve yenileşme yoludur. Bu sebeptendir ki, Türkçülük şimdiye değin bir parti şeklinde politika alanına atılmadı; bundan sonra da kuşkusuz atılmayacaktır. Bununla birlikte, Türkçülük büsbütün siyasal ülküleri kayıtsız da kalmaz. Çünkü Türk kültürü öteki ülkülerle birlikte, siyasal ülküleri de sahiptir. Mesela; Türkçülük hiçbir zaman klerikalizmle, teokrasi ile baskı rejimi ile bağdaştırılamaz. Türkçülük, modern bir akımdır ve ancak modern nitelikteki akımlarla ve ülkülerle bağdaştırılabilir.

Bilim, objektif ve olumlu olduğu için milletler arasındadır, bundan dolayı bilimde Türkçülük olamaz. Fakat felsefe, bilime dayanmakla birlikte, bilimsel düşünüşten başka türlü bir düşünüş şekildir. Felsefenin objektif ve müspet adlarını alabilmesi ancak bu sıfatları taşıyan bilimlere uygun olması yüzündendir. Bilimin reddettiği hükümleri, felsefe ispat edemez. Bilimin ispat ettiği gerçekleri felsefe reddedemez. Felsefe, maddi ihtiyaçların gerektirmediği ve zorlamadığı, çıkarsız, kinsiz, karşılıksız bir düşünüşdür. Bu çeşit düşünüşe spekülasyon adı verilir. Biz buna, Türkçede muakale¹⁶ adını veriyoruz. Bir millet savaşlardan kurtulmadıkça ve ekonomik bir refaha kavuşmadıkça, içinde spekülasyon yapacak kişiler yetişemez. Çünkü spekülasyon yalnız düşünmek için düşünmektir. Oysa, bir türlü derdi olan bir millet, yaşamak için, kendini savunmak için, hatta yemek ve içmek için düşünmek zorundadır. Düşünmek için düşünmek, ancak hayatlarını devam ettirmek için gereken düşünüş ihtiyaçlarından kurtulmuş olan ve çalışmadan yaşayabilen insanların işidir. Türkler, şimdiye kadar böyle bir huzur ve rahata sahip olmadıkları için, içlerinde hayatını düşünmek için düşünmeye verebilecek az adam yetişebildi. Türkler arasında şimdiye kadar az düşünür yetişmesini, Türklerin akıl yürütmeye yetenekleri olmadığına vermemelidir. Bu azlık, Türklerin henüz müspet ilimlerce, huzur ve rahat bakımından spekülasyona imkan verecek bir noktaya çıkmamalarıyla

¹⁶ Akıl yürütme, düşünmek için düşünme

açıklanır, doğru olur. Bununla birlikte, Türklerin felsefeye geri kalmaları yalnız yüksek felsefe görüşünden doğru olabilir. Halk felsefesi yönünden Türkler, bütün milletlerden daha yüksektir. Felsefede Türkçülük, Türk halkındaki bu milli felsefeyi arayıp ortaya çıkarmaktır.

Türkçülüğün aslını anlamak için, millet adı verilen topluluğun neden ibaret olduğunu bilmemiz gerekir. Millet mefhumuyla ilgili çeşitli görüşler vardır:

a. Türkçülükte esas alınan ırktır ki, millet de ırk demektir. Aslında ırk kelimesi zoolojiye ait bir terimdir. Örnek olarak; hayvanlar arasında *Arap ırkı*, *Macar ırkı* olduğu gibi, insanlar arasında da eskiden beri *beyaz ırk*, *siyah ırk*, *sarı ırk*, *kırmızı ırk* adları ile anılan dört ırk vardır. Ne kadar kaba bir sınıflandırma olsa da hala değerini korumaktadır.

İnsan bilimi (antropoloji) ise Avrupa'daki insanları kafa yapılarının biçimi ve saçları ile gözlerinin renklerini dikkate alarak üç ırka ayırmıştır: Uzun kafalı kumral, uzun kafalı esmer, yassı kafalı.¹⁷

b. Kavmi esas alan Türkçüler de milleti kavim topluluğu ile karıştırırlar. Kavim aynı anne babadan üremiş, içine yabancı karışmamış aynı kandan ibaret bir topluluktur.

Eski toplumlar, saf ve karışmamış olduklarını söylerlerdi. Oysa savaşlarda esir alınanlar, kız kaçırmalar, suçluların kendi toplumlarından kaçıp başka topluma sığınması, evlenmeler, göçler onların saf kalmasına mani olmuştur.

c. Türkçülere göre millet aynı ülkede oturan halkın tamamı demektir. Örnek verecek olursak mesela: Azerbaycan milleti, İran milleti, Rus milleti diye ayırım yapılmıştır. Ama istisnalarda yok değildir. Çünkü bazen bir ülkede çok sayıda millet yaşaya bildiği gibi, bir millet de çok sayıda ülkeye dağılmış olabilir. En basit örnek, Oğuz Türklerinin dünya yüzüne yerleşmesidir ki, bugün Azerbaycan'da, Türkiye'de ve birçok başka ülkelerde buna şahit oluruz. Buna göre dili, dini, kültürü, geçmişi aynı olan milletleri ayrı saymak doğru olmaz.

ç. Osmanlı ideolojisine bağlı olanlara göre, millet kelimesi Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan vatandaşlardır. Oysaki nüfuz bir milletten değildi, ayrı kültürlerle sahip milletlerden ibaret idi.

¹⁷ *Anthropology Maddesi, Merriam-Webster Collegiate Dictionary, 2005.*

d. İslam birliğini savunanlara geldiğimizde ise, millet kelimesi sadece bütün Müslüman toplumunu kapsamaktadır.

Aynı dinde bulunan insanların bütününe ümmet adı verilir. O halde Müslümanların bütünü de bir ümmettir.

e. Ferdîyetçilere göre, millet bir adamın kendisini içinde saydığı her hangi bir toplumdur. Gerçi kişi kendini görünüşte şu veya bu topluma bağlı saymayı hürriyet sanır. Oysa kişilerde büyük bir özgürlük ve bağımsızlık yoktur. Çünkü insanlardaki ruh, duygularla fikirlerden ibarettir.

Yukarıdaki, açıklamalardan sonra millet nedir sorusuna verilecek cevap: “Millet, dil, din, ahlak ve bütün güzel sanatlar bakımından ortak olan yani aynı eğitimi almış bulunan kişilerden oluşan bir topluluktur” şeklinde olabilir.

Türk bir milletin adıdır. Millet, kendisine özgü kültürü olan bir insan topluluğu demektir. O halde, Türk’ün yalnız bir dili ve bir tek kültürü olabilir.

Ural kavimleriyle Altay kavimlerinin birbirinden ayrı iki topluluk teşkil ettiği, Türklerin Moğollarla ve Tunguzlarla dil akrabalığı olduğu henüz ispatlanamamıştır. Bugün ispatlanmış bir gerçek varsa o da Türkçe konuşan Yakut, Kırgız, Özbek, Kıpçak, Tatar gibi Türk boylarının dil ve gelenek bakımından, kavim birliğine sahip olduklarıdır. Turan kelimesi, Turlar yani Türkler demek olduğu için, sadece Türkleri içine atan bir topluluk adıdır. O halde Turan kelimesini, bütün Türk boylarını içine alan büyük Türkistan için kullanmamız gerekir. Çünkü Türk kelimesi bugün yalnız Türkiye Türklerine verilen bir isim olmuştur.

Ziya Gökalp *Türkçülüğün Esasları* kitabında, verdiği Türkçülük mücadelesinde Türk Yurdu ve Türk Ocakları’nın kuruluşunu Türkçülük hareketinin gelişmesi içinde ortaya çıktığına işaret ediyor. Gökalp, Türkçülüğü sadece edebiyat alanında yeterli görmez. Bunu Turan şiirinde şu satırlarla dile getirir:

Vatan ne Türkiyedir Türklere, ne Türkistan,

Vatan, Büyük ve müebbet bir ülkedir: Turan

Bu şiir, ciddi bir yankı uyandırır. Turan manzumesinden sonra Ahmet Hikmet Bey, Altınordu makalesini yayımlar. İstanbul’da Türk Yurdu mecmuası ile Türk Ocağı cemiyeti teşekkül eder. Halide Hanım Yeni Turan romanıyla Türkçülüğe

büyük bir kıymet verir. Hamdullah Suphi Bey Türkçülüğün faal bir reisi olur. Türkçülük ülküsüne gönül verenler gerek Türk Yurdu'nda gerek Türk Ocağı'nda birleşerek beraber çalışırlar.¹⁸

Resim 1: Türk ocağında birleşen Türk devletleri

Jale Parla, Gökalp'in Türkçülüğünü kültürel bir Türkçülük olarak tanımlamakta ve milliyetçilik anlayışının dil ve kültür (hars) milliyetçiliğine dayandığını söylemektedir.¹⁹

1.4 Düşünceleri

Gökalp'in fikirlerinde ilk göze çarpan husus Medeniyet - Hars ikiliğidir. O Fransızların "Civilisation" dedikleri kavramı Medeniyet, "Culture" kavramını da Hars diye Türkçeleştirmektedir. Denilebilir ki, Meşrutiyette; *Türkleşmek – İslamlaşmak - Muasırlaşmak* diye üçe ayırıp uzlaştırmaya çalıştığı fikirler, *Türkçülüğün Esaslarında* ikiye inip *Hars, Medeniyet* ayrılığı ve bunların terkibi şekline konmuştur. Hars ile medeniyet arasında hem benzeyen hem de ayrılan noktalar vardır. Bu sebeple Gökalp, bu ayrıma önem verip bütün sentezini bu düşünce sistemi üzerine kurmuştur. Hars ve medeniyet arasındaki iştirak noktası, ikisinin de içtimai hayatlarının olmasıdır. İçtimai hayatlar şunlardır: dini hayat, ahlaki hayat, muakalevi hayat, bedii hayat, iktisadi hayat, lisani hayat, fenni hayat. Bu sekiz türlü içtimai hayatların mecmuuna "hars" adı verildiği gibi "medeniyet" de denilir.

Gökalp'a göre: " Hars milli olduğu halde medeniyet beynelmileldir. Hars, yalnız bir milletin dini, ahlaki, hukuki, bedii, iktisadi hayatlarının ahenktar bir toplamıdır. Medeniyet ise kendisine dâhil birçok milletlerin içtimai (sosyal)

¹⁸ Gökalp, 1986, s.10.

¹⁹ Jale Parla, Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, C.6, 2016.

hayatlarının müşterek toplamıdır. Mesela Avrupa ve Amerika milletleri arasında müşterek bir Batı medeniyeti vardır. Bu medeniyetin içinde birbirinden ayrı ve müstakil olmak üzere, bir İngiliz harsı, Alman harsı vardır.”

İkincisi, medeniyet, usul vasıtasıyla ve ferdi iradelerle vücuda gelen içtimai hadiselerin toplamıdır. Harsa dâhil olan şeylerse usul ile fertlerin iradesiyle meydana gelmemiştir. Sun’i değildirler. Nebatların, hayvanların uzvi hayatı nasıl kendiliğinden ve tabii bir surette inkişaf ediyorsa, harsa dâhil olan şeylerin teşekkül ve tekâmülü de tıpkı öyledir. Mesela lisan, fertler tarafından usulle yapılmış bir şey değildir. Lisanın bir kelimesini değiştiremeyiz, onun yerine başka bir kelime icat edip koyamayız. Lisanın, kendi tabiatından doğan bir kaidesini de değiştiremeyiz. Lisanın kelimeleri ve kaideleri ancak kendiliklerinden değişirler. Biz bu değişmeye seyirci kalırız. Fertler tarafından lisana yalnız birtakım ıstılahlar, yani yeni lafızlar ilave olunabilir. Fakat bu lafızlar, mensup olduğu mesleki zümre tarafından kabul edilmedikçe, lafız mahiyetinde kalarak, kelime mahiyetini alamaz. Yeni bir lafız, bir mesleki zümre tarafından kabul edildikten sonra da, zümrevi bir kelime mahiyetini alır. Ancak, bütün halk tarafından kabul edildikten sonradır ki müşterek kelimeler arasına girebilir.

Demek ki harsın ilk numunesini lisanın kelimelerinde; medeniyetin ilk numunesini de yeni lafızlar suretinde icat olunan ıstılahlarında görüyoruz. Kelimeler içtimai müesseselerdir; yeni lafızlarsa ferdi tesislerdir. Bir ferdin icat ettiği bir lafız, bazen ani bir intişarla halk arasında yayılabilir. Fakat bu intişar kuvvetini o lafza veren, onu icat eden adam değildir, cemiyetin fertlerce meçhul kalan gizli bir cereyanıdır.

Hars ile medeniyet arasındaki bir münasebet de şudur: her kavim ibtida, yalnız harsı vardır. Bir kavim, harsen yükseldikçe siyasetçe de yükselerek kuvvetli bir devlet vücuda getirir. Diğer taraftan da harsın yükselmesinden medeniyet de doğmaya başlar.²⁰

Başka bir farklılık: harsın bilhassa *duygulardan*, medeniyetin bilhassa *bilgilerden* meydana gelmesidir. “İnsanda duygular, usule ve iradeye bağlı değildir, bir millet, başka milletin dini, ahlaki, bedii duygularını taklit edemez.”

²⁰ Ziya Gökalp, *Kitaplar*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, s.190, 196.

Ona göre biz, milli devleti kuruncaya kadar İslam medeniyeti içindeydik. Şimdi artık Batı medeniyeti içine girmek zorundayız. Ama o medeniyete girerken harsımızı iyice aramamız ve korumamız şarttır. Tanzimatçılar, Doğu medeniyetinden çıkmaksızın Batı medeniyetine girmek istediler. Ama bu olmadı. Çünkü her alanda ikilik meydana geldi, oysa “İki dinli bir fert olmayacağı gibi, iki medeniyetli bir millet de olamaz.”²¹

Gökalp’e göre dilde ve dinde ulusal ortak bir kültür insanlar tarafından kabul edilip içleştirilirse bu kez hars ve medeniyet kavramlarının tek bir kavram haline gelmesi, Türkiye’nin Batı medeniyetine girmesini sağlayacaktır.

Ziya Gökalp, Yeni Mecmua’da yayımladığı makalesinde medeniyeti yüksek, fakat harsı düşük olan milletlerin yükseklerde olacağından bahseder. Örnek verecek olursak; Mısırlılar, medeniyetlerinin yüksek bir devresinde, henüz medeniyetten uzak bulunan İranlılara ve Yunanlılara yenilmiştir. Bu yenilginin sebebi de Mısır’da medeni gelişmenin etkisiyle kavmi harsın çözülmeye başlaması, İranlılarla Yunanlılarda ise henüz harsın taze ve güçlü bulunmasıdır. Buradan yola çıkarsak medeniyetteki gelişmenin eski kavimleri zayıflattığı, oysa tam tersine hars açısından gelişmenin onları güçlendirdiği sonucuna varırız.²² Ziya Gökalp bu makalesinde sonuç olarak Türklerin, çağın medeniyetinin akıl ve bilimiyle donanmış olduğu halde, bir Türk - İslam kültürü” yaratmaya çalışması gerektiğini düşünmektedir.

Tanzimatçıların o zaman Doğu medeniyetinden çıkıp, Batı medeniyetine girmek istemeleri Türkçü aydınların hem kendi manevi değerlerinin tümü olan harsa, hem de bir medeniyet ailesine bağlanması görevini üstlendiklerini göstermektedir.

Medeniyetle ilgili iki unsur ön plana çıkartılıyor:

1) Medeniyet, bütün insan toplumlarında vardır. 2) Medeniyet, yalnız insan toplumlarına özgüdür. Akabinde medeniyet ile din arasındaki ayrımdan bahsediliyor. “Farklı şeyler olmasaydılar, dinleri ayrı olan topluluklar arasında ortak olarak hiçbir kurumun olmaması gerekir” diyerek konuya açıklık getirilmektedir. Avrupa medeniyetinin temeli, iş bölümüdür. Bizim dinimizin ve yurdumuzun bağımsızlığını nasıl savunabiliriz sorusuna cevabımız “Bu din ve vatan tehlikeleri karşısında yalnız bir yolu vardır ki o da bilimlerde, sanayide, askerlik ve hukuk

²¹ *Türk Edebiyatı*, Türk Edebiyatı Vakfı Yay., C.3, İstanbul, s.384.

²² *Yeni Mecmua*, 5 Eylül 1918

teşkilatında Avrupa kadar ilerlemek, yani medeniyette onlarla eşit olmaktır şeklinde olacaktır. Bunun için de tek bir yol vardır: Avrupa medeniyetine tam olarak girmek.” Fikirlerine tek cümleyle nokta koyar; “Türk milletindenim. İslam ümmetindenim, Batı medeniyetindenim.”

Ziya Gökalp Osmanlı Devletine ve onun devamı olan Türkiye Cumhuriyetine yeni ideolojisini Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak terimleriyle getirmiş oldu.

Bugün “çağdaşlaşmak” adı verilen “muasırlaşmak” fikri, Ziya Gökalp’in fikirlerinde önemli yer tutar. O, “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak” adlı kitabında ve diğer Türkçülükle ilgi olan, hatta terkiib hissesi olan “Türkçülüğün Esasları”nda Türk milletini yükseltmekle beraber “çağdaşlaşma” kavramına da çok değer vermiştir.

Ziya Gökalp ’de hem bir bütün olarak sistemi içinde, hem de tek başına “muasırlaşmak” fikrinin, II. Meşrutiyet ideolojilerinden çok farklı ve yeni bir cephesi vardır. O, diğer münevverler gibi, Türkiye’nin kurtuluşunu ne yalnız Batılaşmasında, ne de sadece İslamlaşmasında görüyordu.

Ziya Gökalp’in büyüklüğü, zekâsı kadar ruhundan gelen şaşmaz bir sezgiyle, Türk tarihinin akışını çok iyi değerlendirmesi ve Türkiye’nin nereye gittiğini, yerinin ne tarafta olduğunu fark etmesidir. Bazılarının ileri sürdükleri gibi o, bu teşhisinde mücerret nazariyelerden, tarif ve tasniflerden değil, tarihi ve hayati zaruretlerden hareket etmiştir. “Muasırlaşmak” fikri de böyledir. Bu fikir onda, diğer bazı II. Meşrutiyet şair ve fikir adamlarında olduğu gibi tek yön, tek ufuk değildir. Yapılacak bir mukayese, büyük düşünürün, nasıl Türkiye’nin tam muhtaç olduğu bir zamanda, tarihi ve sosyal realitelerle uyuşma halinde bulunduğunu gösterecektir.²³

²³ Birol Emil, *Türk Kültür ve Edebiyatından Şahsiyetler*, 1997, s.174.

1.5 Eserleri

Şiirleri

Şaki İbrahim Destanı: Diyarbakır, 1908.

Kızılma, 1914

Yeni Hayat, 1918

Altın Işık, 1923

Nesirleri

Rusya'daki Türkler Ne Yapmalı, 1913

İlm-i İctima (Sosyoloji) dersleri, 1913

İlm-i İctima-i Hukuki (Hukuk Sosyolojisi), 1914

İlm-i İctima (Sosyoloji), 1916

Türkleşmek- İslamlaşmak - Muasırlaşmak, 1918

Ameli İctimaiyat (Pratik Sosyoloji), 1918-1919

Türk Töresi, 1923

İlm-i İctima-i Dini (Din Sosyolojisi), 1923

Doğru Yol, Hâkimiyet-i Milliye ve Umdelerin Tasnif Tahlil ve Tefsiri, 1923

Türkçülüğün Esasları, 1923

Türk Medeniyeti Tarihi, 1925

Makalelerinden Oluşturulan Eserleri

Çınaraltı Konuşmaları

Fırka Nedir?

Halk Klasikleri

Hars ve Medeniyet

Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler

Limni ve Malta Mektupları

Makaleler I

Makaleler II

Makaleler III

Makaleler IV

Makaleler V

Makaleler VII

Makaleler VIII

Makaleler IX

Malta Konferansları

Milli Terbiye ve Maarif Meselesi

Tamamlanmamış Eserler

Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri

Türk Ahlakı

Türk Devleti'nin Tekâmülü

Yeni Türkiye'nin Hedefleri

Ziya Gökalp Diyor ki

Ziya Gökalp'ın Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Aile Mektupları

II. BÖLÜM - BAHTİYAR VAHABZADE

1. HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ, DÜŞÜNCELERİ, ESERLERİ

1.1 HAYATI

Azerbaycan edebiyatının, 20. Yüzyıl poetik fikrin şairi Bahtiyar Vahapzade Mahmutoğlu, 1925 yılında Azerbaycan'ın Şeki şehrinde doğmuştur. Kendisi ile ilgili kaynaklarda belirtilen bir duruma açıklık getirir. Bu da anne ve babasının isimlerinin yanlış olması durumudur. Şöyle ki; “Aslında benim babamın adı Zekeriye, annemin adı Hanım’ dır. Mahmut Ağa Zekeriya’ nın oğlu, Hanım ise Mahmut Ağa’ nın üvey annesidir. Mahmut Ağa Gülizar’ la evlenmiş, yıllar geçmiş fakat evlatları olmamış. Ben 1925 yılında doğduğumda, üvey ağabeyim beni kendi babasından evlatlık almıştır. Ben bunu bilmiyordum, gözümü açarken Mahmut Ağayı baba, Gülizar’ ı ise anne gibi tanıdım. Yalnız 1946 yılında, 21 yaşındayken dede gibi tanıdığım Zekeriye Bey ölünce, onun cenaze töreninde öz ninem, yani Hanım’ ın annesi bana hakikati söylemişti, fakat ben buna inanmamıştım. Daha doğrusu, inanmak istememiştim. Şimdi bile bu cümleleri yazarken, o acılı tören gecesinde ninemin söylediklerini hatırlayınca beni dehşet kaplıyor. O zaman yaşadığım heyecanı sözle izah etmek zordur. Yirmi bir yıl baba ve anne olarak tanıdıklarım, aslında benim babam ve annem değilmiş. Dede ve nine olarak bildiklerim ise babam ve annemmiş.

1946 yılında artık Bakü’ de oturuyorduk. Aldığımız bir telgrafa göre, Şeki’ ye cenaze törenine gelmiştik. Öz annem Hanım’ ın oğlu İsfendiyar savaştan dönmemiş, annemin kocası ölmüş, ikinci oğlu olan ben ise başkasına evlatlık verilmişim. Hanım’ ın bundan sonraki geçimi ninemi rahatsız etmiş, bunun içinde bu zamana kadar gizli kalan sırrı bana açmıştı. Yaşlı ninem bu sırrı bana Hanım’ dan gizli anlatmıştı. Hanım anne sırrın açıldığını öğrenince annesine çok kızdı. Ama söylenen söylenmiş ve hakikat tecelli etmişti.

Ben o gece uyuyamadım. Yaşlı ninemin, söylediklerine inanıyordum. En mühimi de, Hanım nineye karşı kalbimin derinliğinde her zaman gizli bir muhabbet taşıyamadım. Hanım annenin bana üvey nine olduğuna bir türlü inanmıyordum. 9 yaşından itibaren kendi öz babamdan ve annemden ayrılarak Mahmut Ağa ve Gülizar’ la Bakü’ de yaşasam da her zaman Şeki, oradaki baba ocağımız gizli bir

hisle beni kendisine çekiyordu. Bakü' de amcaoğlu gibi tanıdığım, aslında ağabeyimin oğlu olan Hikmet, yaz tatillerinde Şeki' nin adını bile anmazdı. Bense yıl boyu yaz tatilini bekler, Mayıs ayı gelince Şeki' ye kanatlanırdım. Bunu hisseden Gülizar, her zaman beni Şeki' de kıskanır, yaz aylarında Bakü bağlarına taşınmak isterdi. Mahmut Ağa yüreklerdeki bu duygu savaşını anlar ve her zaman beni savunurdu.

Şeki' ye gelince benim sevincimin sınırı olmazdı. Nine ve dede gibi tanıdığım anne ve babamla her görüşmem hem benim için, hem de onlar için bayram olurdu. Hanım anne Gülizar' ı gelinlerinin hepsinden çok severmiş. Çünkü onun yer yüzünde ne babası ne de akrabası vardı. Kalbi kırıktı. 1918 yılında kayıplara karışmış kardeşlerini arıyormuş. Diğer taraftan ilk kocasından da Gülizar' ın çocuğu olmamıştı. Bizim aileye geldikten sonra ne kadar doktora göstermiş, muayene yaptırmışlarsa da faydası olmamıştı. Doktorlar kısır kalacağını kendisine söylemişler. Bu yüzden de Gülizar anne sık sık sessizliğe bürünür, kendi derdine ağlamış. Hanım anne bana hamileyken kendisiyle nerdeyse aynı yaşta olan 4 oğlundan utanıyor, çoğu zaman onlarla konuşmuyormuş. Hatta çocuktan kurtulmak için ebeyle de görüşmüş. Bunu anlayan Gülizar, Hanım annenin ayaklarına kapanarak çocuğu korumasını ve ona evlatlık vermesini rica etmiş. Hanım anne Gülizar' ın isteğini kocasına söylemiş ve anlaşmışlar. Ben doğar doğmaz Gülizar beni bağrına basmış, “Bu benimdir” demiş. Bütün aile Gülizar' ın isteğini kabul etmiş ve resmî belgeler de babam Mahmut Ağa, Annem ise Gülizar yazılmıştır”.²⁴

Şair dünyaya gözünü açtığı memleketini böyle tasvir etmiştir “Azerbaycan'ın dağlık bölgelerinden biri olan Şeki dağları baştanbaşa palamut, karaağaç, fıstık ve ıhlamur ormanlarıdır. Bunun için de dağlık bölgelerinde yaşayanlar, odunculukla uğraşır. İnsanlar, kendi yaptıkları odundan kömür yapar ve kömürleri bölge merkezinde satarak geçinirler. Benim ailem de odunculukla uğraşıyordu.”

1934 senesinde 3. Sınıfı bitirdiğinde ailesi ile birlikte Şeki' den Bakü'ye taşınır. Kendisi o yılı şöyle hatırlar: “Bakü' ye taşındıktan sonra uzun bir süre bu büyük şehre alışamadım. Evlerin çatıları bana çok garip geliyordu. Kiremitsiz evleri görünce önce çatılarının yandığını düşündüm. Çünkü daha önce, evlerin çatılarını yassı halde hiç görmemiştim...”

²⁴ Bahtiyar Vahapzade, *Vatan Millet Anadili*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara,1999, s.31,32,33.

Şeki' de ilkokul üçü bitirmiştım. Bakü' ye gelince ilkokul dördüncü sınıfa başladım. Fakat okuyamadım. Bunun birkaç nedeni vardı.

Bakü' nün şartlarına ve çevreye uyum sağlayamıyordum, sınıf arkadaşlarım arasında da yabancılık çekiyordum. Ben Şeki şivesiyle konuşuyordum. Çocuklar şiveme gülüyor, benimle alay ediyorlardı. Onların da konuşmaları bana ilginç geliyordu. Çocuklar beni dışlıyor, benimle oynamak istemiyorlardı. Bana yukarıdan bakıyorlardı. Sık sık takılıyorlar, vuruyorlar ve incitiyorlardı. Ben sınıfa girer girmez "Hacı Dayı"²⁵ geldi diye bağırıyorlar, çantamı elimden alıp birbirilerine atıyorlar, kitaplarımı ve defterlerimi yerlere döküyorlar, getirdiğim beslenmeyi elimden alıp yiyorlardı. Aç kalıyordum. Okulda başımdan geçen bu olayları korkumdan evde bile anlatmıyordum. Fakat annem her şeyi anlamıştı. O, 10 dakikalık ders aralarında her gün gelip beni doyuruyordu. Bir sene boyunca okulda çekmediğim acı, uğramadığım hakaret kalmamıştı.

Tabii ki, Şeki' deki öğretmenlerin seviyesi ile Bakü' deki öğretmenlerin seviyesi aynı değildi. Hiç kuşkusuz, Bakü' de seviye daha yüksekti. Ben buradaki seviyeye uyum sağlamıyor, öğretmenlerimden çekiniyordum. Yalnız kalmıştım. Çaresizliğimi farkederek benimle ilgilenen öğretmenlerim de yoktu. Teneffüslerde bir köşeye çekilip sessizce ağlıyordum.

O zaman Rusça, Şeki' de ilkokul dördüncü sınıftan, Bakü' de ise ilkokul üçüncü sınıftan itibaren okutuluyordu. Kiril alfabesini hiç bilmiyordum (Azerbaycan'da Latin alfabesi kullanılıyordu). Bakü' deki sınıf arkadaşlarım Kiril alfabesini öğrenmişlerdi, Rusçayı da aşağı yukarı biliyorlardı. Ben ise Rusça tek kelime bilmiyordum. Rusça öğretmenim beni sık sık uyarıyor ve benim başarısız olduğumu hatırlatıyordu.

Bu üç neden yüzünden ben tekrar dördüncü sınıfa devam etmek zorunda kaldım. Sınıfta kalmıştım. Bir sene içinde, okulda zayıf, korkak, savunmasız ve en önemlisi, başarısız bir öğrenci izlenimi bırakmıştım. Bundan sonra ne kadar çalışsam da öğretmenlerime marifetimi gösteremedim. Bu sebeple annemden okulumu değiştirmesini istedim.

²⁵ Azerbaycan Halk Edebiyat' ında Şeki şehrinde olan sevilen bir kahraman.

Ertesi sene, Bakü’ de yeni açılan ve çok iyi eğitim veren 21 numaralı okula geçtim. Aynı sınıfı tekrar okumam faydalı olmuştu. Hem iyi çalışıyor, hem de Bakü muhitine ve şartlarına alıştığım için çocuklarla anlaşabiliyor, yabancılık çekmiyordum.

O dönemlerde babam bir süre ipek fabrikasında işçi olarak çalıştıktan sonra hastalandı, işini değiştirdi ve uzun süre Bakü restoranlarında çaycı ve aşçı olarak çalıştı. Annem Gülizar, eğitim görmemişti ve ev kadını idi. Ama çok iyi hafızası ve hayal dünyası vardı. Bilinen masalları ilginç olaylarla süsler, bazen de bana aşlamak istediği terbiyeye uygun olarak kendisinden ibareler taşıyan masallar uydururdu. Bu nedenle annemin anlattığı masallar başkalarının anlattığı masallara benzemezdi.

Dedem, babam ve amcalarımın okuma yazması hiç yoktu. Sadece büyük amcam Ali Eşref, birkaç yıl ruhani okulunda okuduğu için okuma yazmayı biliyordu. Benden büyük kardeşim neslimizin ilk bilgilisi sayılırdı.

Okulu 1942 yılında bitirdim. Aynı yıl, doktor olmamı isteyen Gülizar annemin bu isteği üzerine Tıp Bölümü’ne başvurduğum. Üniversiteyi kazandım, fakat iki ay zor okudum. Kemiklerin isimlerini ezberleyemiyordum. Bu derse giren dersin hocası Balakişiyev bana: “Yavrurum, sen doktor olamazsın. Zaman varken başının çaresine bak” dedi.

Savaşın en ağır dönemi idi. Gençler savaşta oldukları için üniversitelerde öğrenci açığı vardı. Bu yüzden ailemden habersiz Bakü Devlet Üniversitesi’ nin Filoloji Bölümü’ ne başvurduğum ve kazandım. Sabahları Tıp Bölümüne, öğleden sonra ise Bakü Devlet Üniversitesine gidiyordum. Ocak ayına kadar böyle devam ettim. 1943 yılının Ocak ayında durumu, Tıp Üniversitesine isteksiz gittiğimi anlayan anneme anlatım; bana karşı çıkmadı. O günden Tıp Bölümünü bıraktım ve Filoloji Bölümüne devam ettim”.²⁶

Vahapzade, Bakü Devlet Üniversitesi’nin Filoloji bölümünden 1947 senesinde mezun olur ve aynı yıl yüksek lisans eğitimine başlar. Daha sonra Bakü Devlet Üniversitesi’nde öğretim üyesi olarak çalışmaya başlar.

Çocukluğundan beri Azerbaycan ’nın değerli ve unutulmaz şairlerinden olan Samed Vurgun’un şiirlerini tanımış ve sanata da büyük üstadın etkisiyle başlamıştır. Bu nedenle de ömrü boyunca Vurgun’un sanatını araştırır. 1951 yılında “S. Vurgun’

²⁶ Şenbe Gecesine Giden Yol, 1988.

un Lirikası (içli şiirleri)” konulu teziyle, 1950 yılında Azerbaycan Devlet Üniversitesi’ nde (şimdiki Bakü Devlet Üniversitesi) hoca, doçent ve profesör olmuştur.

Bahtiyar Bey, 1976 yılında *Leninle Sohbet* ve *Muğam* manzum hikâyeleriyle Cumhuriyet, 1984 yılında ise *Bir Geminin Yolcusuyuz* adlı şiir kitabıyla Sovyetler Birliği Devlet ödülleriyle layık görülmüştür. Bunun beraberinde Ekim İnkılabı ve Kırmızı Emek Bayrağı nişanıyla da ödüllendirilmiştir.1980’de ise Azerbaycan İlimler Akademi’ sinin üyeliğine seçilmiştir. 40 seneden fazla üniversitede öğretmenlik yapmış ve 1990 yılında emekli olmuştur. Bahtiyar Vahapzade ‘nin yaratıcılığı İkinci Dünya Savaşı yıllarında başlamıştır. Kendisi özgürlük hareketlerinin öncülerindedir.

İlk şiir kitabı *Menim Dostlarım’ı* (1949), *Bahar* (1950) ve *Dostluk Nağmesi* (1953) izlemiş, bu eserleriyle daha çok belli bir konuya, bazen de hikâyeye dayanan lirik, çoğu zaman lirik - epik anlatımıyla kendini göstermiştir. Asıl sanatkâr kişiliği 1950’li yıllardan sonra görünmeye başlamış, bu yıllarda daha çok sosyal ve ahlâkî konulu, basit insanların hayatından, duygu ve düşünce dünyasından ilham alan şiirleriyle dikkat çekmiştir. Değişen siyasî hayatın da etkisiyle 1960’lı yıllardan itibaren önceleri üstü kapalı şekilde, ardından daha açık tarzda millî problemleri dile getiren, insan ve zaman üzerinde duygu ve düşüncelerini anlatan şiirler yazmıştır. Bahtiyar Vahapzade ‘ye halk arasında büyük şöhret kazandıran, geleneksel tahkiye tarzında sade bir dille kaleme aldığı, vatan ve millet sevgisi aşıl原因an, düşünce bakımından yoğun büyük hacimli manzumeleridir. 1959’ da yazdığı *Gülistan* isimli şiirinde ikiye bölünen Azerbaycan’ı (Rusya ve İran) anlatmıştır. Azerbaycan Türkleri’nin kötü talihini, Azerbaycan’ın bütünlüğünü, hürriyet ve bağımsızlık özlemini cesaretle dile getirdiği bu manzume ülkede büyük yankılar uyandırmıştır. Azerbaycan Komünist Partisi Merkezi Komitesi tarafından sorgulanmış, 1962 yılında ise bu şiiri için milliyetçi damgası vurulan şair, 2 yıllığına üniversitedeki görevinden alınmıştır. Bütün olumsuzluklara ve baskılara rağmen bu mücadelesinden hiç yılmamıştır ve Azerbaycan halkının çektiği sıkıntıları konu ettiği birçok eserini yurt dışında yayımlamıştır.

1995 yılında Azerbaycan ‘nın özgürlüğü uğrunda verdiği mücadelesi için Devlet İstiklal nişanı ile ödüllendirilmiştir. Eserlerinde ve şiirlerinde Azerbaycan Türkçesini temiz bir şekilde kullanmaya özen gösterdiği için *halk şairi* unvanı da

almıştır. Tek Azerbaycan'ın değil, Türk Dünyasının ortak ürün yaratıcısı olduğu için kendisine yazar arkadaşları *gönül şairi* de derlerdi.

Vahapzade, akademik hayatı dışında siyasi hayatında da faaliyetlerde bulundu. 1980-2000 yıllarında Azerbaycan Parlamentosu'nda milletvekilliği yaptı.

Uzun süren hastalığının tedavisi için Azerbaycan devleti şairi, Türkiye' ye tedaviye gönderdi. Bahtiyar Bey, *Halk Gazetesine* verdiği röportajın da şunları söyler:

“Öyle hastalıklar vardır ki, onları açıkça söylemek olmaz. Benim parlamento toplantılarına seyrek gittiğimi biliyorsunuz. Toplantı halinde, her 30-40 dakikada bir salonu terk etmek ahlak kurallarına aykırıdır. Toplantılara böyle katılmam rahatsızlık doğuruyordu. Kasım sonlarında Cumhurbaşkanımız²⁷ beni yanına davet etti. Her şeyi olduğu gibi anlattım. Beni tedavi için, devlet hesabına Türkiye' ye göndermeyi teklif etti. Kabul ettim. Üç gün sonra ülkemizdeki Türk elçisi Faruk Bey, telefon açarak, Ankara Numune Hastanesinde benim için yer ayrıldığını söyledi. Daha önce, yalnız gidemeyeceğimi söylemiştim. Bu sebeple tedavi süresince Nureddin' in orada benimle kalması kararlaştırılmış, ikimiz için yer ayrılmıştı. Bir hususu daha belirtmeden geçemeyeceğim. Tedavi için Türkiye'yi kendim tercih etmediğimi söylemiştim. Bu, kaderin kismetidir. Daha çocukluktan itibaren bende Türkiye' ye karşı büyük bir ilgi vardı. Türkiye'yi her zaman kendimize bir destek görüyordum. Neyse, 2 Aralık' ta yola çıktık.

Türkiye' de uçaktan inince bizi ilk karşılayan elçimiz Mehmet Novruzoglu oldu. Elçiliğin temsilcileri ile gelmişti. Konuşup hâl hatır sorarken bir kişi yaklaşarak kendini tanıttı. Süleyman Demirel' in şoförü idi. Bizi karşılamaya geldiğini, Cumhurbaşkanının Lizbon' da olduğunu ve giderken kendisine bizi karşılayıp hastaneye götürme görevini havale ettiğini söyledi. Hastaneye geldik.

Hastanede, Süleyman Demirel' in özel doktoru olan Başhekim Osman Müftüoğlu yoktu. Lizbon' da Cumhurbaşkanı Sayın Demirel' e eşlik ediyordu. Bizi başhekim yardımcısı Hasan Maraş kabul etti. Önceden ayrılmış odaları gösterdi. Buradaki bakım ve ilginin en yüksek düzeyde olduğu söylenebilir. En iyi aletlerle donatılmış bu hastanenin en ağır hastaları iyileştirme imkânı vardı”.

²⁷ Haydar Aliyev.

Lizbon' dan dönen Süleyman Demirel, önce Bahtiyar Bey'i ziyaret eder. Süleyman Demirel, hastalıkla ilgili bir süre konuşur ve bu büyük şaire verdiği değeri şu sözlerle vurgular:

-Sizin burada Azerbaycan devletinin hesabına tedavi olmanıza hiç izin verir miyiz? Bunun için ne gerekiyorsa hepsini yapacağız. Başhekim de gelmiş, burada. Sıhhatiniz konusunda rahat olabilirsiniz.

Cumhurbaşkanının gelişinden iki gün sonra, o dönemin başbakanı Necmettin Erbakan hastaneye geldi. O, Bahtiyar Bey'e sevgilerini sundu.

Bu durum, biraz karışıklığa sebep oldu. İslamcılar Bahtiyar Beyin ne zamandan beri İslam'ı terennüm ettiğini öğrenmek istediler. Bahtiyar Bey, Erbakan' ın İslam Dünyası derken İslamcılığı terennüm etmesi değil, İslam Dünyasında tanınmayı kastettiğini söylemek zorunda kaldı.

Süleyman Demirel' in ve Necmettin Erbakan' ın Bahtiyar Vahapzade' ye büyük değer verip, onun ziyaretine gelmelerini, sadece Azerbaycan edebiyatının tanınmış şairine verdikleri kıymet gibi değerlendirmek doğru değildir. Bu incelik, genel anlamıyla Azerbaycan halkına, Azerbaycan devletine ve her şeyden evvel Azerbaycan Cumhurbaşkanına olan büyük hürmetin ifadesidir.

Bahtiyar Bey' in Türkiye' de tedavi olması içtimai hadiseye dönüşür. Bütün gazeteler ve televizyonlar da bu konu hakkında defalarca bilgi verilir.

Bütün insanların tabiatında korku vardır. Fakat kimileri bunu saklar kimileri de açığa vurur. Her türlü muayeneden sonra ameliyatın günü belirlenir. Vahapzade korkusunu saklayamayanlardandır. Kendisine ameliyat gününün söylenilmemesini rica eder. Narkozu normal iğne gibi vurun, ben bilmeyim der. Baş doktorun da bundan haberi vardır. Ameliyattan bir gün önce nöbetçi doktor aniden odaya girer ve Bahtiyar Vahapzade' nin ertesi gün ameliyat olacağını söyler. Doktora işaret yapılırsa da geç kalınmıştır. Bunu duyan Bahtiyar Bey' in rengi kaçır ve tansiyonu yükselir.

Ameliyat gününü değiştirmek için başhekimle konuşulur. Ameliyat Aralık' a tehir edilir ve bütün doktorlara bunun gizli kalması tembih edilir. Bu sefer de televizyonda, ana haber bülteninde spiker ilan eder: *“Azerbaycan' ın ünlü şairi Bahtiyar Vahapzade yarın ameliyat olacak”*.

Otuz beş dakika süren ameliyat başarılı geçer. Üç gün içinde Bahtiyar Bey ayağa kalkar.

Ameliyattan sonra, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel Kazakistan' dan döner dönmez Bahtiyar Bey'le tekrar görüşmek ister. Bahtiyar Bey için Cumhurbaşkanı ile görüşmek önemlidir. Çünkü kendisini vatanla ilgili rahatsız eden konular, özellikle Lizbon Zirvesi hakkında bilgi almak istemektedir. Orada ortak dil konusu ile ilgili tekliflerini sunar. Türk halkları arasında anlaşma dilinin zaruriliğinden bahseder. Öyle bir dil olmalıydı ki, Kazak' la Türkmen kendi aralarında o dili rahatça konuşabilmeliydiler.²⁸

Sanat alanında başarılı olan şairin aile hayatında da şansı yaver gitmiştir. Dilşat hanımla olan evliliğinden 3 evlat sahibi olur.

2002 yılında kendisine *Benim Garibim* isimli kitabına istinaden Romanya Kültür Bakanlığı tarafından Komutan Madalyası verilir. Türk dünyasının güler yüzü olmak onun ruhunun yaşlanmasına izin vermez. Fakat yaşı ruhuyla tezat şeklindedir. Ömrünün son zamanlarına geldiğinin farkındadır. “Elveda” şiirinde şunları söyler:

*Diyorum; / Sefası bitti ömrümün,
Şimdi dağa çıkarım, düze elveda.
Düze duman çöker, düze kar yağar,
Bahara elveda, yaza elveda...*

*Şimdi öz kökünden süzülen benim,
Özge budaklara dizilen benim,
Şimdi ne sen sensin ne de ben benim,
Biz ki biz değiliz bize elveda.*

Şair, 13 Şubat 2009 tarihinde Azerbaycan'ın başkenti Bakü'deki evinde vefat eder. II Fahri Hıyaban'da toprağa verilir.

²⁸ Zarişe Beşir Kızı, *Halk Gazetesi*, 4 Ocak, 1997.

1.2 Edebi Kişiliği

İnsanın kişisel ve toplumsal kimliğini yapan, yaşatan ve temsil eden değerler ana dil, vatan ve toprak sevgisidir. Bunun için de Bahtiyar Bey’de anadil, vatan sevgisi, millet kavramı en önemli değerlerdendir. Bu değerlerin farkında olup, onları sahiplenen insan başkalarından hep farklı olur.

Sovyetler özellikle bu değerleri hedef alarak, bu öncelikleri engelleyerek yeni Sovyet insan tipini yaratmak istiyordu. Onun için, ana dilini yaşatmayı ve geliştirmeye hedefleyen Türkologları tarihin aynasından silmek istemişlerdir.

2. Dünya Savaşı yıllarında Azerbaycan edebiyatı tarihinde ilk imzası görülmeye başladığından beri halkı uyandırmak amacıyla kalemi eline alan şairin en çok üzerinde durduğu mevzular vatan ve millettir. Vahapzade’ nin ataya, anaya, tarihe, geleneğe olan saygısını dile getirdiği şiirlerinden onun bütünüyle bir rejim düşmanı olduğu görülür. Örnek olarak aşağıdaki mısraları gösterebiliriz:

Savadsızdır

Adını da yaza bilmir

Menim anam.

Ancak mene,

Sağ öğretip,

Ay öğretip;

Menim anam.

Bu dil ile tanımışım

Hem sevinci,

Hem gamı.

Bu dil ile yaratmışım

Her şiirimi,

Her nağmemi.

*Yok men hecem,
Men yalanım,
Kitap sözlerimim
Müellifi menem anam.*

Milleti adına büyük hayalleri olan şair yapılan haksızlıklara sessiz kalamıyor ve sürekli şiirlerinde bunu ifade ediyordu.

Yeni yaratılan Sovyet insan tipine olan reddi, milletin düştüğü çıkmazları; memleketi Azerbaycan'ının ikiye bölünmesi, bilinçli şekilde Ermenilerin içlerine yerleştirilerek Karabağ probleminin yaratılmasına neden oluşlarını düşünüyordu. Amaçları farklı zamanlarda bilinçli olarak değiştirilen alfabe ile milleti kökünden ayırarak diğer Türk topluluklarıyla bağlarını koparmak idi. Bunun için de Azerbaycan Milli Meclisi' nin milletvekili olduğunda da sık sık seçmenleriyle görüşür, onların isteklerini yerine getirmeye çalışırdı.

1985 yılında M. Gorbaçov' un faaliyetleri sonucunda Sovyetler Birliği' nde Azerbaycan' da demokrasiye uygun bir iklim yaratıldı. Bu iklim gerek Sovyetler Birliği'nde gerekse de Azerbaycan' da ilk önce kalem sahiplerini yeni sanat çıkırına soktu. Yazarların, gazetecilerin fikir ve düşüncesi ile dili ve kalemi arasındaki demir sınırlar kaldırıldı. Stalin devrinde Sovyet insanların yaşadığı ıstıraplar, işkence ve mahrumiyetler yeni oluşmuş edebi eserlerde aksini bulmaya başladı.

1988 yılında yazdığı *İki Korku* adlı manzum hikayesinde, Stalin devrinde uygulanan istibdattan dolayı, bütün kalem sahipleri gibi yaşadığı korku hissini, mahrumiyeti, toplumsal tahribatı, kültürel kıyımı ve asimilasyon meselesini iğneleyici bir üslupta dile getiriyordu. Şiir, Türk Edebiyatı dergisinin, Mart 1988 sayısında çıkmıştı. Derginin altı buçuk sayfasına yayılan şiir, 665 mısradan ibarettir. Vahapzade, bu, *İki Korku* isimli şiirini, Kamber Hüseyinli'nin hatırasına ithaf etmiştir. Kamber Hüseyinli, Vahapzade 'nin çok yakın dostlarından biri olmuştur. Şairin şiiri yazma hikayesi yaşadığı bir korkuya bağlıdır. Yavuz Bülent Bakiler bu olayı kendisinden dinlemiş ve şu satırlarla kaleme almıştır:

“Kamber’ in hep hüzünlü bir hali vardır. O bakımdan az konuşan bir adamdır. Vahapzade, onun yıllar önce hapsedildiğini duymuştur. Ancak Kamber’in hangi

sebepten içeri atıldığını öğrenememiştir. Bazı kimseler, Kamber'in sadece tar çalmasını tenkit etmişlerdir. Onlara göre tar, "Çok eskilerde kalan bir sazdır. Caz musikisi varken tara bağlanmak doğru değildir."

Bir gün Vahapzade dostuna sorar:

-Seni niçin hapsettiler ay Kamber?

Kamber, birden barut kesilir. Çok öfkelenir:

-Bilmiyor musun? der. Ben bir zamanlar, bazı kimselerin atası olan Stalin'e lanet olsun dedim. Bizim düşmanımız olduğunu söyledim gaddar, o zalim Stalin, ülkemizi müthiş bir zulümle inletti. Bir güne bir gün, zulmünden vazgeçmedi ve düşünen herkesin başını kesti.

Kamber, böyle konuşurken birdenbire susar. Çünkü yanlış yaptığını anlar. Vahapzade, dostunun neden korkuya kapılıp sustuğunu anlar ve kendi kendine der ki: "Kamber, galiba beni casus sandığı için birdenbire susuverdi. "Sonra bu hali çok tabii karşılar. Çünkü der, hepimiz birbirimizden korkuyorduk: oğul babasından, babası oğlundan, gelin kaynanasından korkuyordu. Nitekim Kamber: "Beni bağışla, dedi. Kızdığım için öyle söyledim. "Ben de, Kamber'in korkusunu dağıtmak için Stalin'in aleyhinde konuştum: Stalin, ülkenin kanına girdi. Nice aydınımız, vatanımızdan sürüldü! dedim. Kamber sustu, hiç konuşmadı. Kamber'in evinden, evime dönerken düşünmeye başladım ve kendi kendime dedim ki; bu Kamber devletin casusu olmasın? Acaba benim düşüncelerimi öğrenmek için mi Stalin'in aleyhinde konuştu? Adeta felç oldum. Gece yatağımda kıvrıldım kaldım. "Korkudan" uyuyamadım. Yatağım yorganım, adeta binlerce diken haline geldi. Beni de bu gece tutuklayarak götürebilirler diye düşündüm. Sonra Kamber, yükselebilmek, göze girebilmek için beni ihbar etmez mi? dedim. Dedim ama aklıma 1937 hadiseleri geldi. O zamanlarda da bazı kalem sahipleri, yazar arkadaşlarını şikâyet etmemişler miydi? İnsanoğlu çiğ süt emmiştir. Kamber de beni ihbar edebilir! Vahapzade, Stalin yoldaşın aleyhinde konuştu diyebilir. Beni de bu gece gelip tutuklayabilirler!

*Men bu düşüncelerle, belece kavrulurken
Boşalırken, dolurken
Gapımızın önünde bir maşın(otomobil) durdu Allah
Kimse çıkıp maşından ünvanı sordu Allah
Ev başıma dolandı.
Dünya bir an içinde
Kameraya çevrilip nece balacalandı.
Soyuk ter bastı meni
Dedim, daracağından öz dilim asdı meni
Motor sesi eşiddim
Maşının gapıları örtüldü tarak tarak
Maşın guruldayarak
Getdi... Şükür Allah'a
Bu hatadan savuşsam, çarmıha çekseler de
Ağzımı kilitlerim, danışmarım bir daha*

Otomobil, kapısından ayrılıp gider; ama genç şair Vahapzade uyuyamaz. Acaba yazdığı, fakat yayımlayamadığı şiirler arasında rejimin beğenmeyeceği, onu suçlu bulacağı parçalar var mıdır? Yatağından kalkar, dosyasındaki bütün şiirleri önüne döker. Onları bir müfettiş gözüyle inceler. Ve görür ki, öyle şiirler vardır ki, onlar Stalin'in eline geçse; derisine saman doldurulur. Bu nedenle, Vahapzade o şiirlerin hepsini yakıp ortadan kaldırır. Fakat yine de içi rahat etmez: ya bestekar arkadaşı Kamber Hüseyinli, sabahleyin "kurtarıcımız Stalin'e cellat dedi. Stalin, milletimizin en seçkin ediplerini kurşuna dizdirdi; Sibiryaya sürdü. Bize Türklüğümüzü unutturmaya çalıştı. Alfabemizi değiştirdi. Toprağımızı sömürdü" derse ne olacak? Artık şahide, şiire, yazılı belgeye gerek kalır mı? Kamber'in söylediklerini dikkate alarak ya onu da sorgusuz sualsiz kurşuna dizerler veya bir daha yurduna, yuvasına dönmek üzere Sibiryaya sürerler. Kamber'in evine gitmek üzere kalkıp giyinir. Gidip arkadaşını kucaklayacak ve ona diyecektir ki:

“Dün akşam ki sohbetimizde büyük kurtarıcımız, ulu önderimiz Stalin hakkında sana söylediklerim basit bir şakadan ibaretti. Baştanbaşa yalandı. Ben, sırf senin sözlerini desteklemek için öyle söyledim. Aslında ben, o dahi rehberimizi çok seviyorum. Bize bu güzel günleri o sağladı. O bizim tek dayanağımızdır. O Stalin, bizim düşünen beynimiz, gören gözlerimizdir. Aman dün akşam senin evinde konuştuklarımız, sadece dişimizle dudağımız arasında kalsın. Kimse bilmesin!” diye yalvaracaktır.

Aslında Kamber Hüseyinli’ye bunları söylemek için kendisini hazırlar. Kalkıp dışarı çıkmak üzereyken kapısı çalınır. Sabahın bu çok erken saatinde, evine gelen kimdir acaba? İçini yine bir büyük “koru” doldurur. Yoksa Kamber, gidip polise şikayette mi bulunmuştur? O bakımdan korkarak seslenir:

-Kimsen?

-Menem a gardaş

Bu Kamber’in sesiydi.

Bu da mene bes idi.

Yeğın şahit tek gelip üzüme durmak için

Meni susturmak için.

Ese-ese ellerim, men gapını açanda

O, üstüme atılıp boynumu kucakladı

Hönkür hönkür ağladı.

Boylandı melül melül

O, bir sola, bir sağa

Dünenki sohbetini başladı tez-telesik

Ayrı semtte yazmağa:

-Zarafatla demişem dünem, men o sözleri

Eşlinde çoh sevirem men o dahi rehberi.

O, bizim bu Dünyada tek güman yerimizdir

Düşünen beynimiz, gören gözlerimizdir.
Başa düşdüm, men onu.
Susdum... Bu yozumların ağ yalan olduğunu
Anlayırken, kanırken.
Bir gün sonra, o ve ben sözümüzü danırken
Riyakara dönderdi vaht hem onu, hem meni
O da yatabilmeyib demek bütün geceni.

İki korku şiirindeki dehşetli, açıklamaya gerek var mı acaba? Kimsenin kimseye inanmadığı, güvenmediği bir sosyalist sistemde, bütün aydınlar ve halk, tam bir firavun zulmü altında kalmış demektir.”²⁹

Vahapzade ‘nin Türkiye’de tanınmasına neden olan makalesi Fuzuli’ye yapılan eleştirilere yanıt olarak *Varlık* dergisinde yayınlanan *Yel Kaya’dan Ne Aparır?* başlıklı yazısı olmuştur. Ayrıca yazıları, şiirleri *Türk Edebiyatı* dergisinde edebi eleştirilerin konusu olmuştur. Vahapzade edebi yaratıcılığında tiyatro oyunlarına da imza atmış; *Vicdan, İkinci Ses, Yağmurdan Sonra, Feryat, Dar Ağacı, Artık Adam* adlı eserleri sahneleştirilmiştir. Bunların beraberinde Lord Byron’ın "Abidon Fellini" isimli eserini Azerbaycan Türkçesine çevirmiştir. Bahtiyar Bey’in eserleri de *Türkiye Türkçesi (15 kitap), Rusça (14 kitap), Özbek Türkçesi (2 kitap), İran’da Azerbaycan Türkçesi (5 kitap), Ermenice (3 kitap), Almanca (2 kitap), İngilizce (2 kitap), Türkmen Türkçesi (1 kitap)* dillerine çevrilmiştir.

Bahtiyar Bey, Stalin döneminde yazıp sakladığı “Gülistan” adlı manzum hikayesinde (ilk defa 1960 senesinde ‘Şeki Fehlesi Gazetesi’nde) Azerbaycan ve dolayısıyla Türk dünyası üzerinde oynanan oyunlara karşı ilk çıkışını yapmıştır. Yıllar önce Çarlık Rusya’sı ve İran’ın Azerbaycan toprakları üzerinde yürüttükleri bölücü siyaseti ve bu topraklarda yaşanan trajediyi eserinde söz konusu etmiştir. Mevcut diktatörlük rejimine itirazı yalnız bu eserlerle sınırlanmıyordu. Onu rahatsız eden fikir ve duygularını, çoğu zaman tarihe yönelerek veya başka ülkelerin dilleriyle yazarak ifade ediyordu. Tarihi konularda yazdığı *Dar Ağacı (1972), Feryat*

²⁹ Yavuz, Bülent, Bakiler, *Azerbaycan Yüreğinde Bir Şahdamar*, Yakın Plan Yay, İstanbul, 2014, s. 251- 255.

(1981-1984) isimli piyeslerini, *Yollar- Oğullar* (1963) adlı manzum hikayesini, çeşitli konularda yazdığı *Amerika Güzeli* (1982), *Merziye* (1984), *Bağışlayın, Sehv Olup* (1983) adlı manzum hikayelerini, yabancı ülkelere yapmış olduğu seyahatler üzerine yazdığı “*Latin Dili*” (1967), “*Şairleri Öldürüyorlar*” (1978), “*Hayd - Park*” (1978), “*Ehramların Önünde*” (1959), “*Açık Şehir*” (1960), “*Alaaddin’ in Çerağı*” (1959), “*Rüzgar - Ot*” (1976), “*Dan Yeri*” (1972), “*Kara Kutu*” (1975) ve başka onlarca şiirinin başlıca hedefi çağdaş hayat ve içinde yaşadığı totaliter sistemdi. Şunu da belirtelim ki, bu eserlerin temel gayesi bazen resmi daireler tarafından anlaşılmıştır. Bu sebeple uzun yıllar hakarete uğramış, adı kara listeye alınmış ve mahrumiyetlere maruz kalmıştır. O yıllar her gün, her ay tutuklanacağını beklemiş fakat bütün bunlara rağmen, gittiği yoldan dönmemiştir.

Yeniden kurmanın yazarların ve gazetecilerin dilinden kısmen kilidi kaldırsa da ülkelerde gelişen bağımsızlık dalgası, halklar arasında çekişmelere sebep oluyordu ki, Bahtiyar Bey de bu durumu şöyle değerlendiriyordu; bu milli çekişme benim halkıma çok pahalıya mal oldu. Günahsız halkımın kanı döküldü. Ermenilerin uydurduğu esassız Karabağ problemi halkımı kana boyadı³⁰. Yeniden kurman siyasetine karşı çıkararak, büyük mitingler düzenlendi ve ülkenin aydınları Büyük Komünist Partisi üyeliklerini fes etti.

Bahtiyar Vahapzade, çocukken ilk defa gök gürültüsünü duyarak korkudan annesinin yanına koşar ve o sesin ne olduğunu sorar; “Korkma, melekler gökte at koşturuyor” cevabını alır. Sözün sihrine bürünerek, gökte at koşturan melekleri hayal edip adeta gözüyle görür. Üstüne beyaz tül den elbise giymiş güzel melekler, arşa kalkan güzel atların sırtında bulutların üzerinde nasıl da koştururlar. Gök gürültüsü, atların kişnemesi ve ayaklarının çıkardığı ses; şimşek ise, nallarından kopan parıltıdır. Bu hayaller onu eğlendirir.

Bundan sonra her gök gürültüsünü duyduğunda at sırtında koşan kanatlı melekler gözünün önünde canlanır ve bu tablo, onu hayalinde kurduğu arzular dünyasına götürür. Melekler onu da kendileriyle beraber bulutlardan yukarıya kaldırıp kulağına gökler hakkında sihirli masallar fısıldarlar. Bu masalları onlar mı anlatır, yoksa o mu kendinden uydurur?... Peki, şimdi nereye gitmiştir o güzel tatlı hayaller? Hayalinde kurduğu sihirli saraylar, simsim (Açıl susam açıl!) nidasıyla açılan kapılar?

³⁰ Bahtiyar Vahapzade, *Şenbe Gecesine Giden Yol*, 1991.

Dünyanın sıcaklığını, kederin soğukunu, sıcaklığını, ağrısını ve acısını tattıktan sonra, zamanında iki kelime ile açılan kapılar yüzüne kapanır. Kapılar arkasında kalır. “Demir Kapılar” şiirini yazar, gerçeği dile getiren bu şiirin uzun süre acısını çekmek zorunda kalır. Aynı şiirin yer aldığı *Kökler Dallar* adlı kitabı yasaklanır, kütüphanelerden kaldırılır. O zaman şu sözleri söyler: “Allah’ım, biz bu dünyaya azap ve mahrumiyet çekmek için mi geldik?” sorular etrafında düşündüğünde de tek teselli ve sığınak yeri yine çocukluğunda duyduğu masallar olur. Çünkü masallarda kahramanın başından bin bir türlü bela geçse de, kahraman karışık, olağanüstü olaylar içinde çırpırsa da, bu olayların sonu mutlulukla biter.

1.3 Düşünceleri

Halk şairi Bahtiyar Vahapzade ’nin düşünce ve fikirlerinde her zaman öncelik vatani ve milleti olmuştur. Onun için dünyaya ilk göz açtığı, ayağını bastığı vatan toprağı kutsaldır. Bir ülkeyi vatan yapan manevi bir takım değerlerdir. Bu değerler dil, din, tarih ve kültürdür. İnsan vatanına işte bu manevi değerlerle bağlıdır. Vatana bu manevi özellikleriyle bağlanmış insan, vatan uğrunda her türlü fedakarlığı yapabilir ve hatta ölüme bile gidebilir. İşte büyük Türk şairi Mithat Cemal Kuntay “Toprak, eğer uğrunda ölen varsa, vatandır” demiştir. Toprak uğrunda ölen yoksa vatan olamaz... Toprak, biz bu toprağı manevi özelliklerine göre bağlandığımız zaman vatan olur ve yalnız o zaman biz, onun uğrunda ölüme hazır olabiliriz.

Bahtiyar Bey insan ömrünü 3 kuşağı ayırır: 1. Çocukluk: Şeker çağı. 2. Gençlik: Hüner çağı. 3. İhtiyarlık ve yaşlılık: Keder çağı.

Tabii ki bu tasnifi herkese aynı şekilde mal etmek mümkün değildir. Çünkü ömrünün şeker çağında zehir tadanlar, hüner çağında olaysız ve hünersiz yaşayanlar olduğu gibi, keder çağında da kederlenmeyenler de görülebilir.

Sovyetler Birliğinde politika ve sosyal alanlarda yapılan değişiklikler gibi aydınların da düşüncelerini serbest ifade edememeleri bir sıkıntı yaratır. Yazarlar resmî ideolojiye uyarak yazmak zorunda kalırlar. Buna da “Sosyalist realizm” denilir. Cemiyete “inkılapçı” gözüyle bakılıyordu ve bu toplum için yeni bir cemiyetin kurulmasına ihtiyaç vardı. Bu toplumun ruhuna hitap edecek aydınlardan biri Vahapzade’dir. Rejime rağmen düşüncelerini ortaya koyduğu şiirlerini saklamaz. Çocukluğunda cereyan eden bir olayı kendi hatıralarında anlatır:

“Beş yaşlarında idim. Doğduğum şehirde, Şeki ‘de, Göynüklü Molla Mustafa'nın ve Behram Bey'in rehberliğinde isyan çıkardılar. Ayaklanan halk şehrin idaresini ele geçirdi. Bakü'den gelen Rus ordusu ayaklanmayı zor bastırdı. Bu ayaklanmada halkın büyük bir kısmı öldürüldü, bir kısmı da dağlara çekildi.”

Bu olaylar ona kendi dili konusunda hassas olması gerektiğini hatırlatır. SSCB' nin dağılmasıyla Türk Devletlerinin bağımsızlığa kavuşması onu sevindirir. Ömrü boyunca Türk birliğini ve Türk kökenli devletleri savunur. Maalesef Türk kökenli devletler bu birliği sağlayamaz. Dil ile ilgili fikirlerinde özellikle Azerbaycan'la Türkiye arasında dil birliğini sağlamak Vahapzade 'nin en büyük çabası olmuştur. Zira Türkiye Türkçesiyle Azerbaycan Türkçesi birçok konuda ortak özelliğe sahiptir. Birileri tarih boyunca bu dillerin farklı diller olduğu iddiasını hep ortaya atmıştır: Azerice, Kırgızca, Türkçe ifadeleriyle bu ayrımı yapmışlar. Oysa hepsi Türk ağacının dallarıdır. Çünkü milletleri aynı paydada birleştiren vasıta ortak dildir. Milletlerin anadil etrafında birleşip bir yumak olacaklarını her fırsatta dile getirir:

Ne özbek, ne kırğız, ne Karakalpak,

Ne tatar, ne türkmen, ne türk, ne kazak?

Bunlar bir ananın oğullarıyken

Gardaşın derdine susurlar neden?

Ey özbek, ey türkmen, ama, sen benim

Hem din gardaşımsan, hem kan gardaşıım.

Senin düşmeninken benim düşmanım,

Düşmanın kastına susan gardaşıım.³¹

Merhum şairin anadille ilgili çok sayıda şiirleri ve otuza yakın makalesi vardır. Şairin bu anlamlı dizileri dille ilgili fikirlerinin bir yansımasıdır:

“Bu dil- bizim ruhumuz, eşgimiz, canımızdır,

Bu dil- birbirimizle ehdi-peymanımızdır.

³¹ Bahtiyar Vahapzade, *Geybden Ses*, Bakı, 2014, s.144.

*Bu dil- tanıtmiş bize bu dünyada her şeyi
Bu dil- ecdadımızın bize bırakıp gittiği
En kıymetli mirastır, onu gözlerimiz tek
Koruyup, nesillere biz de hediye vererek.”*

O, Türk kökenli Cumhuriyetleri birbirinden uzaklaştıracağı ve birbirinden koparacağı gerekçesiyle Türkiye Türkçesindeki özleşme çabalarına da karşı çıkmıştır. Türkiye’de İngilizce kelimelerin sıkça kullanılmasına, bunların dile sokulmasına öfkelenmiştir. Bunu şu sözleriyle açıkça ve cesaretle ifade etmiştir:

“Bağımsız Türk Cumhuriyetleri kurulduktan sonra bir taraftan yavaş yavaş ortak dile gitmeyi düşünüyoruz, diğer taraftan ise siz, Türkiye Türkleri, hepimiz için ortak pek çok kelimeyi dilinizden kovuyor, uyduruk sözler üretiyor, aramızda uçurum yapıyorsunuz. Bunu nasıl anlayalım? İşte benim hayretimin sebebi budur. Sizin yazdığımız gibi ben de Ankara’nın, İstanbul’un sokaklarından geçtiğim zaman, bu şehirlerin Londra mı, New York mu, yoksa İstanbul mu olduğunu anlayamıyorum. Reklamlar, dükkânların ve bazı idarelerin adları, hatta uçakların üzerinde ‘Türk Hava Yolları’ yerine ‘Turkish Airlines’ yazılıyor. Türk Hava Yolları’nın dergisinin adı ‘Skylife’. İşte ben buna hayret ediyorum.”³²

Bahtiyar Bey’e göre anadilini bilmeyen birinin o millete ait olduğunu iddia etmeye hakkı yoktur. Dilini bilmeyen milli düşünce ve vatanperverlik bakımından onursuz olur. Onun için vatan mefhumu şahsi ev, millet düşüncesi de yakın akraba anlamına gelmektedir. Ana dilini bilmeyen bireyler milletin ruhuna, maneviyatına ve tarih şuuruna biganedir ve o milletin evladı değildir³³. Bir şiirinde Ana diliyle ilgili düşüncelerini şu mısralarla dile getirir:

*Ey vatan güzeli, gel öpem senin
Vatan dili diyen dudaklarından.
Hak sözün kalbimi titretti benim
Bu vatan toprağı koy olsun kanım,*

³² Bahtiyar Vahabzade, *Vatan – Millet - Ana Dili*, AKM Yayınları, Ankara, 2000.

³³ Bahtiyar Vahabzade, *İstiklal*, Bakı, 1999, s.15.

*Vatanda yaşayıp onun diline
Ruhuna, zevkine, ana vatana,
Hor bakan şerefsiz vatansızlara!*

Şairin düşüncelerindeki, en önemli konu Türkçülük ve Turancılıktır. Yaşadığı dönemde mevcut rejimin yasakladığı kavramlar vardır ki bunlar da “millet”, “Türkçülük” ve “Türk Milleti” kelimeleri idi. Bu politikanın amacı milli kimliği ve milli bilinci unutturmak idi.

Vahapzade, millet kavramını şöyle ifade ediyordu: “Bir milleti millet yapan, onu diğer milletlerden ayıran özellikler soy, dil, vatan ve tarih birliğidir. Bu ortak değerler etrafında birleşenler millet olurlar”.

*Elimiz de bir bizim
Dilimiz de bir bizim
Vatanımız bir bizim
Dünenimiz³⁴ bir bizim.*

Şair, burada fikirlerini açıkça ifade edememiştir. Fakat başka “mahkûm ve mazlum” milletlerden bahsederek kendi parçalanmış milletinin: Azeri, Özbek, Türkmen, Kazak, Kırgız, Karakalpak ve başka Türk dilli halklarının kaderlerini akıllara getirmeye çalışmıştır.

Bahtiyar Bey, Türkiye sevdalısı bir insandır. Hatta çok sevdiği Ahmet Kabaklı ile arkadaşlığı yıllarca sürer ve ölümü Vahapzade ’yi çok üzer.

1990 senesinde Türkiye Yazarlar Birliği tarafından Türk kültürüne hizmetlerinden dolayı Üstün Hizmetler Ödülü’ne layık görülmüştür. Ve bundan ilham alan şair “Türkiye – Azerbaycan” şiirini yazar ve bu şiiriyle gönüllere taht kurar.

³⁴ Dünen: dün

*Azerbaycan – Türkiye
Bir ananın iki oğlu,
Bir amalın iki kolu.
O da ulu, bu da ulu
Azerbaycan – Türkiye.
Dinimiz bir, dilimiz bir,
Ayımız bir, yolumuz bir,
Aşkıımız bir, yolumuz bir
Azerbaycan – Türkiye.
Bir milletiz, iki devlet
Aynı arzu, aynı niyet.
Her ikisi cumhuriyet
Azerbaycan – Türkiye.
Birdir bizim her halimiz
Sevincimiz – sıkıntımız.
Bayraklarda hilalimiz
Azerbaycan – Türkiye.
Ana yurтта – yuva kurdum,
Ata yurda gönül verdim.
Ana yurdum, ata yurdum
Azerbaycan – Türkiye.*

Resim: 2 Türkiye ve Azerbaycan Bayrakları

Şiirde de görldği gibi şair, Anadolu Türklerini sever. Türk insanının dertlerini kendi derdi bilir. Azerbaycan'da Türkiye için yanan bir kalbin attığını duyabiliriz.

Türkiye, Türk dünyasında sayı bakımından da en büyük Türk topluluğunun yaşadığı ülkedir, seçkin imparatorluklardan biri olan Osmanlı'nın varisidir. Akraha Toplulukları içerisinde Türkiye, yüzyıllar boyunca Türk - İslam dünyasında bağımsızlığın ve özgürlüğün temsilcisi olmuştur. Bu bakımdan Bahtiyar Bey' in şiirinde Türkiye'nin Türklüğün ve Türk dünyasının bağımsızlık simgesi, ses ve güç bayrağı olarak algılanması bir tesadüf olmamıştır.

Türkiye'yi ilk kez 1961 Şubat'ında gören şair, Azerbaycanlı yazarlardan Sarıvelli, M. Rahim ve Y. Samedoğlu ile beraber Afrika'ya kadar uzanan 40 günlük gezintisini hatıralarında şöyle anlatmıştır:

“Bu gezi, onlar için basit bir macera idi. Ben ise içimdeki duygularımı gezi arkadaşlarıma belli etmeden kalben uçuyordum.

7 Şubat' da, Estonya feribotuyla İstanbul'a gidiyorduk.

Boğazı geçiyoruz. Uzakta sahilin ışıkları göz kırıyor. Arabalar o tarafa, bu tarafa gidiyor. Büyük yolcu gemisi karşı yakaya yolcu taşıyor... Yavaş yavaş tan yeri ağarıyor. Her iki sahilde değişik ve güzel binalar yükseliyor. Sahilin manzarası hakikaten güzel. Uzakta görünen küçük Türk gemisi, Estonya' ya yaklaşıyor.

Ben bu tatlı hayaller içinde iken Türk gemisinden iki polis ve cüce tipli çirkin bir adam feribota çıkıyor. Türkiye Türklerinden gördüğüm ilk adam işte bu cüce oldu. Yolcular ona bakarak gülüyorlardı. Estonya'nın Rus kaptanı çıktı. Alaylı bakışlarla cüceyi gözden geçirdi. Cüce, polislerle beraber kaptanın kamarasına girdi.

Daha sonra bu cücenin doktor olduğu anlaşıldı. Turistlerin iğne vurulup vurulmadığını kontrol etmeye gelmişti. Polisler ise pasaportları kontrol ediyor ve bize şehre inmek için kimlik veriyorlardı.

Feribot İstanbul'a doğru hareket ediyor. Sahili seyrediyorum. Yüksek yapılar, eski kaleler, dökük hisarlar, ucu iğne gibi şiş minareler ve camiler dikkatimi çekiyor. Sahilden Estonya'ya lakayt bakışlarla bakan Türkleri görüyorum.

Onların bu feribotta kalbini onlara vermeye hazır olan bir kardeşlerinden haberdar olmamalarına hayret ediyorum. Feribot İstanbul'a yaklaşıyor. Kürk şapka bile onların dikkatlerini çekmiyor. Onlardan biri olduğumu fark etmiyorlar. Hayatım boyunca onların yolunu bekledim, gelmediler. İşte bugün kendim geldim. Peki, neden bana bu kadar lakaytlar?

Nihayet İstanbul toprağına ayağım değdi. Bu mukaddes toprağı eğilip öpmek istedim.³⁵.. Sokaklar dilencilerle doluydu. Dükkân sahipleri, müşteri bekliyorlardı. Satan çok, alan yoktu. Fiyatlar çok yüksek, her şey çok pahalıydı. Müzelerin tertibatı o kadar da çekici değildi...

İnsanlarla samimi konuşmak, hatır sormak, onların kalbine yol bulmak istiyordum. Ancak onların bana meyli yoktu. Konuşmaktan kaçınıyorlardı. Şivemden Anadolu Türk'ü olmadığımı anlıyorlar ama, nereden geldiğim ve kim olduğum onların ilgisini çekmiyordu. Türk olduğumu ve Azerbaycan' dan geldiğimi söylememe rağmen, yüzlerde hiçbir heyecan ifadesi görmüyordum. Bu, beni çok şaşırtıyordu.

Feribot aynı gece Atina'ya yol aldı. Yolcu arkadaşlarım Akropol hakkında kitaplardan okuduklarını birbirine anlatıyorlar ve uzun bir tarihe sahip olan eski Atina'yı, filozoflar ve şairler diyarını görecekleri için seviniyorlardı. Ben ise ellerimi göğe açarak Yüce Allah'a dua ettim.

İstanbul adlı şiiri bu gezinin şaire ilham ettiği duygularla yazılmıştır:

Boğaziçi...

İki kıta

Dayanmış baş başa,

Ortasında bu yolun.

Bir tarafı Avrupa'dır,

Bir tarafı Asya İstanbul'un...

Türk oğlu durup ortada

Seyreder

Sağına,

Solunu.

³⁵ Çünkü Sovyetler Birliği'ne bağlı Türk cumhuriyetlerinde, Türkiye'de muhafazakâr diye bilinen kişilerle ilişki kurmayı, Türk kelimesini telaffuz etmek bile son derece tehlikeliydi. Türkiye'ye gelme imkânı bulan yazarların peşlerinde ikişer üçer KGB ajanının takıldığına şahit olunmuştu.

Bir şehirde birleşir
İki kıta.
Birinin başlangıcıdır,
Birinin sonu...
Sol tarafında
Debdebeli, geçmişinden hatıra kalan
Başı göklere yücelen
Camileri, kaleleri;
Durur bir yıldan beri.
Sağ tarafında
Modem evler, bankalar, oteller...
Türk oğlu gözlerinden sualler yağa yağa
Kâh sola bakıyor, kâh sağa.
İstanbul'un geçmişi vugarlı, şanlı
Bugünü kendine yad,
Geleceği dumanlı...

Bugün bir ayağı Avrupa 'dadır,
Bir ayağı Asya 'da
Türkün
Kulaklarında motor sesi,
Dilinde Kur'an suresi
Türkün.
Zaman onu dillendirir,
Asrın ahengine ses verir
Düşünüp derinden;

Ancak babası çeker eteklerinden,

Çırpınır şehir

İkilik içinde.

Düğüm düğüm oluş fikirler

Asrın keşmekeşinde.

Bir şehirde buluşur

İki dünya, iki alem

Bulacaktır eminim,

Türk oğlu hak yolunu.

O, şimdilik seyreder

Sağını,

Solunu...

Yüreği Şark yüreği,

Aklı Garp aklıdır

Türkün.

Bu tezattan sinesi dağlıdır

Türkün.

Durmuş his ile akıl arasında,

Hakikatle masal arasında.

İleri mi gitsin,

Geri mi dönsün?

Geçmişinden kopamıyor,

Arıyor,

Arıyor,

Arıyor.

Önünde ışık var,

Arayan bulur

Sular artıkça durulur.

(İstanbul, Şubat 1961)

Şairin Türkiye'ye olan sevgisi İstanbul'da bitmiyordu. Azerbaycan Devlet Tiyatrosunun Kayseri Şehir Tiyatrosunda Bahtiyar Vahapzade'nin "Özümüzü Kesen Kılınç" isimli eserini sahneye koyduklarında Bahtiyar Bey'in Kayserilere gönderdiği mektubu ekip Büyükşehir Belediye Başkanına takdim etmişti. Mektupta şöyleydi:

"Hürmetli Türk bacı ve kardeşlerim. Size ve Türk halkına samimi yürek dolusu selamlarımı sunarım. Sağlık durumumdan dolayı sizinle görüşemeyeceğim için çok üzülüyorum. Azerbaycan Devlet Akademik Tiyatrosunun sizler için sahneleyeceği "Özümüzü Kesen Kılınç" oyunu Türk Halkının tarihinden bir parçadır. Türk kalbi ile yaşayan Bahtiyar adıyla Türk dünyasına birlik ve beraberlik dilerim. Azerbaycan tiyatrosunun Türk halkıyla buluşmasına destek veren Belediye Başkanına da en derin teşekkürlerimi sunarım".

Bahtiyar Bey'in hayattan ebedi gidişi tek Azerbaycan halkı değil, Türk dünyasını sarsılmıştı. Bunun için de Atatürk Kültür Merkezi, Erdem Dergisi şaire özel bir sayı hazırladı. Dergide Bahtiyar Bey'i tanıyan ve edebi kişiliğine kıymet veren insanlar onun şiirleri, eserleri ve insani değerleri ile ilgili fikirlerini okuyucularıyla paylaştılar:

"Vahapzade, şiirlerini azatlığa, hürriyete adamıştır. O 'azatlığın sesi' dir. 20. Asrın ilk yarısında emperyalizme karşı bir hürriyet abidesi olarak yükselen Mehmet Akif Ersoy gibi: Vahapzade de 20. Asrın ikinci yarısında insanı yok etmeye dönük baskılara, zulümlere, savaşımlara karşı, insanı hür olarak yaşatabilmenin savaşını veren, bir karakter ve hürriyet abidesidir.

Vahapzade'ye, Atatürk Kültür Merkezimizce 1998 yılında şeref üyeliği payesi verilmiştir. Bu sebeple, onun ölümünün birinci yılında bu uluslararası toplantı, merkezimiz açısından da özel bir anlam ifade etmektedir.”³⁶

Andre Gide'in, 'sanat baskıdan doğar' sözünü doğrularcasına, Sovyet baskısı, Azerbaycan Türkleri arasında da çağını sorgulayan, büyük bir fikir adamını yaratmıştır. Vahapzade, masalların, halk hikayelerinin bile rejim açısından tehdit olarak görüldüğü Sovyet zulmü altında dünyaya gözlerini açmış; bu baskı ve zulüm döneminde zihniyet dünyasını örmeye çalışmış bir aydındır:

Okşadı gözümü daha çocukken

Ocağın rengarenk alevi, közü.

Dünyaya geleli, bilmirem neden

Neye vurulduksa yandırdı bizi.

Onun sanatının özü, içinde kor gibi yanan 'dahili ıstırapla' oluşturur. Yazdığı birçok şiir ve eserin hedefi, 'çağdaş hayat' yani 20. Asır ve içinde yaşadığı 'totaliter sistem' dir. Ona göre, insan ancak 'ıstırap ateşinden geçtikten sonra' hayatı ve dünyayı anlamaya başlar, Vahapzade, kısaca yaşamayı 'yanıp, erimek' olarak anlamıştır. Ona göre yaşamak, bir şeylerin uğruna yanmak ve ömrünü bir şeylerin yolunda eritmek demektir.

Yaşamak yanmaktır, yanasın gerek

Hayatın manası yalnız ondadır.

Mum eğer yanmazsa, yaşamır demek,

Onun yaşamağı yanmağındadır.

Şiir de onun için, "yürekten taşan duyguların ve beynini kemiren fikirlerin ifade vasıtasıdır. Bahtiyar Vahapzâde, 20. Asırda insanlığın trajedisini sorgulayan en önemli sanatkarlardan biridir.

³⁶ Osman Horata, *Bahtiyar Vahapzade Özel Sayısı*, Erdem Dergisi, Ankara, 2010, s.3.

1.4 Eserleri

Şiirler ve manzum hikayeler:

Menim Dostlarım (1949)

Bahar (1950)

Dostlug Nağmesi (1952)

Ebedi Heykel (1951)

Çınar (1956)

Sade Adamlar (1956)

Ceyran (1957)

Aylı Geceler (1958)

Şairin Kitaphanası (1958)

Etiraf (1959)

Şeb-i Hicran (1959)

İnsan ve Zaman (1964)

Bir Ürekde Dört Fesil (1966)

Seçilmiş Eserler:

Kökler-Buğdaylar (1968)

Deniz-Sahil (1969)

Bir Baharın Garangusu (1973)

Dan Yeri (1971)

Payız Düşünceler (1981)

Şehitler (1990)

Özümlle Sohbet (1985)

Mugam

Tiyatro Eserleri:

Vicdan (1960)

İkinci Ses (1968)

Yağıştan Sonra (1971)

Feryat (1984)

Darağacı (1978)

Artık Adam

Hatıra-Seyahatname Eserleri:

Sanatkâr ve Zaman (1976)

Sadelikte Büyüklük (1978)

Derin Katlara Işık (1986)

İlmi ve Fikri kitapları:

S. Vurgun 'unun lirikası (1968)

Samed Vurgun (monografiye) (1968)

Vatan ocağının istisi (1982)

Gelin açığ danışag (1989)

Şenbe gecesine geden yol (1991)

Yanan da men, yaman da men (1995)

Göytürk (1995)

Leyaget (1998)

Azerbaycan (1998)

Zaman ve men (1999)

Samed Vurgun (2000)

Azerbaycan (2000)

Diğer Dillere Çeviriler

Türkçe (Türkiye Türkçesi) 15 kitap

Rusça 14 kitap

İran'da Azerbaycan Türkçesi 5 kitap

Ermenice 3 kitap

Özbek Türkçesi 2 kitap

Almanca 2 kitap

İngilizce 2 kitap

Türkmen Türkçesi 1 kitap

III. BÖLÜM

1. ŞİİRLERDE VATAN MEFHUMUNUN İŞLENİŞİ

Herkesin Türklere düşman olduğu bir zamanda, Gökalp'ın Altın Destan şiirindeki kahramanı, Orta-Asya'da dolaşarak Türk ırkını bir arada toplamak arzusuyla gezer. Her kıt 'anın sonunda tekrarlanan “nerede? nerede?” kelimeleri de bu arayışa bir kuvvet verir. Türk ırkının birliği ve şanı hep ses getirmiştir dünyaya. Paramparça oluşu ise şaire büyük bir üzüntü vermektedir. Tarih boyunca kendi müstakil devletlerini kurmuş Türklerin yabancı milletlere esir olması Gökalp'ın en derin yürek yarasıdır. Büyük “ilhan”ların olduğu zaman, Türk medeniyetinin merkezi Delhi, Kaşgar, Kazan, Kırım, Kafkas, Pekin'dir. Şimdi ise bu yerler Türk medeniyetinin merkezi değildir. O zamanlar Türkler 'in yetiştirdiği büyük kahramanlar şimdi kalmamış hepsi tarih sayfasından silinmiştir. Türk medeniyetinin bu durumu karşısında hissettiklerini şair, satırlara dökerek “Yüce Türk Tanrısına” yalvarır:

Altın Destan

*Herkesin gözünde vatan özyurdu,
Serhaddin düşmeni, derenin kurdu,
Yad iller Turan'da hanlıklar kurdu,
Turan'da yadları koğan nerede?
Gideyim arayım, Oğan nerde?..*

*Sandım gençlik doğar, baktım Mart olmuş,
Gittim ili gezdim, genci kart olmuş,
Kimi Kırgız, Kazan, Kimi Sart olmuş,
Dedim yahşiler çok, yaman nerede?
Gideyim arayım, Şaman nerede?..*

*Tiginler köy beyi, ağalar çoban
Adsız 'lar yalancı birer kahraman,
İçinde görmedim maksadı duyan*

*Yasanın emrine uyan nerede?
Gideyim arayım, duyan nerede?*

*Uygurlar uyuşuk, Türkmenler aylak,
Ne kışlak sevinçli, ne güler yaylak,
Arslanlar yurdunda barınır çaylak,
Atilla, Timuçin, Gürkan nerede?
Gideyim arayım, Türkan nerede?..*

*Kaşgar, Delhi, Pekin, İstanbul, Kazan,
Bu beş yerde vardı beş büyük hakan,
Sarı, Kızıl, Gökhan, Akhan, Karahan
-Hepsinin üstünde parladı İlhan-
Akhan'dan gayrısı, il...Han nerede?
Gideyim arayım, İlhan nerede?..*

*Kırım nerde kaldı, Kafkas ne oldu?
Kazan'dan Tibet'e kadar Rus doldu,
Hatay'da analar saçını yoldu,
Şen yurtlar nerde, viran nerede,
Gideyim arayım, İran nerede?...*

*Ulusun içine girsin her oymak,
Beş ulus budun'da birleşsin çabucak,
Uygur, Kalaç, Karluk, Kungu, Kıpçak,
-Türk yurdu bir olsun, kalmasın kaçak-
Çıksınlar meydana, meydan nerede?
Gideyim arayım, meydan nerede?³⁷*

...

Şair, yer yüzüne dağılmış olan Türklerin tekrar birleşip ortak bir vatan ve devlet kurmaları gerektiğini söylüyor. Aşağıdaki mısralarda ise hiçbir Türk boyunun

³⁷ Mehmed Kaplan, *Şiir Tahlilleri*, İstanbul, 1958, s.142.

dışlanmamasını, eski örflerin diriltilmesini, Oğuz Han bayramının yapıp altın destan okunması gerektiğini vurguluyor. “Altın Destan” şiiri ideolojik bir karakter taşıyor. Tek Türkçülük ve Turancılık değil, Türk tarihinin ve coğrafyasının önemli isimlerinin burada yer alması şiire ayrı bir özellik katıyor: Altında, Altun ordu, Pekin, Kazan, Delhi, Kaşgar, Kırım, Kafkas, Turan, Tibet, Hatay; Oğuzhan, İlhan, Gökhan, Akhan, Atila, Karahan, Gürkan, Timuçin, Gürkan, Türkan gibi özel adlardır.

Köküne, kimliğine sahip çıkmayı, Türk elinin özel isimleriyle gururlanmayı Bahtiyar Vahapzade’ nin şiirlerinde de görebiliriz:

Azerbaycan oğluyam

Azerbaycan oğluyum,

At belinde doğuldum;

Zamanın kazanında

Kaç kere dağ oldum.

Benim damarlarımda

Gür seller çağlamıştır.

Anam cengiler üste

Beni kundaklamıştır.

Hüner göstermeyince

Adsız yaşamışım ben.

Dedem Korkut ad verdi

Bana öz hünerimden.

Ben bir kadim şarkıyım

Halılarım elvan-elvan.

Musikim- Karabağ'dır,

Sözlerimse- Nahcivan.

Bu toprakta yaranmış

Koroğlunun çengisi,

Kıratın üzengisi!

Çenlibelden düşeli

Çığırları dağıtıp

Geniş yollar salmışım

Çenlibelden de uca

Dağlara ucalmışım.

Hem Tebriz hem Bakü'dür

Mekke'm, Medine'm benim.

Pasaportsuz yaşar bugün

İki Vatanı olan

Azeroğlum, Kafarım,

Alim, Medine'm benim.³⁸

Şairin şiirde kullandığı Tebriz, Bakü, Mekke, Medine, Nahcivan, Karabağ, Kırat, Koroğlu, Dedem Korkut özel adlar Vahapzade' nin köküne bağlılığını gösteriyor. Tebriz' in zamanında Azerbaycan toprakları içinde olması sonradan İran'ın arazisine geçmesi oradaki soydaşlarımızın Türk soyundan uzaklaşması anlamına gelmez. Türk oğlunun hüneri önce annesinin at belinde kundaklamasından sonra da Dedem Korkut'un verdiği addan gelir. Hünerimizi, yiğitliğimizi Koroğlu Çenlibel 'de geniş yollar açıp, dağlara tırmanarak göstermiştir. Bugün Karabağ'dan da Çenlibel 'den de uzak olan şair, orada yatan yiğit soyunu unutmuyor.

³⁸ Bahtiyar Vahapzade, *Axı Dünya Fırlanır*, Bakı , 2016, s.32,33.

12 Ekim 1813 senesinde imzalanan Gülistan antlaşmasının devamı olarak kabul edilen 10 Şubat 1828 Türkmençay antlaşmasında Azerbaycan toprakları ikiye bölündü. Araz nehri vatanı ikiye bölen nehir oldu. Şair, ulaşamadığı vatanına yine öz vatanından bakmasını “Vatandan - Vatana” şiirinde şu sözlerle anlatmıştır:

Vatandan-Vatana

Arazın

Bu tayı Vatanım,

O tayı Vatanım.

Vatanı görmeye amanım yok benim.

Bu nasıl vatandır?

Görmedim yüzünü

Çatsam da bu yaşa

Ömründe bir defa.

Bes selam vermezmi

Kardeş de kardeşe?

Bu gemim, bu derdim dağlardan ağırdı

Arazın suyuna karışıp akıram.

Fuzuli hasretle gurbetten Vatana bakardı,

Ben ise...

Vatandan -Vatana bakıyorum.

Hacmi büyük olmayan şiirin derdi büyüktür. Bu şiirde de şair, milletinin tarihi, talihi ve manevi ruh dünyasında yarattığı düşüncelerini ifade etmiştir.

Azerbaycan'ı ikiye bölen Gülistan anlaşmasının yüz ellinci yılı münasebetiyle “150 il” isimli şiirin de de Rus işgalinin bu faciayı bayram ilan etmesine olan itirazını şu mısralarla dile getirir:

Tapdamag olarmı hakkı bu geder?

Yüz elli ildir ki, soyurlar bizi,

Bu heç,

Bize bayram eletdirirler

*Tarihde en büyük faciemizi.*³⁹

“Gurbet-Vatan” isimli şiirinde de dikkati yine Azerbaycan’ın bölünmemesine yöneltiyor, doğduğu yurdunu parçalanmış gibi gösterenlere bir vatandaş gibi itirazını bildiriyor.

Şair Vatanının ikiye bölünmesine, kendi derdini Bağdat’ta yaşayan, gurbette yaşayan Fuzuli ile eşleştiriyor. Ama Fuzuli’ den farklı olarak, o kendi vatanına gurbetten değil, kendi vatanından bakıyor.

Bahtiyar Vahapzade’nin “Bakıyla Tebriz’in arasındayım” adlı şiirinde de Azerbaycan’ın parçalanmasının, şairin ruhunda yarattığı sarsıntı ve ıstırabı görebiliriz. Bu şiirde yerini bulan dert, hasret duyguları okuyanları derinden düşündürüyor.

Bahtiyar, sinenden kaç “ben” geçir;

Biri dertli geçir, biri şen geçir.

Mefilli çeperler sinemden geçir,

Bakıyla Tebriz in arasındayım.

Sovyet rejiminin baskısına karşı olan Vahapzade 1960 ve 1970 yılları arasında vatanla ilgili pek çok şiir yazmıştır. Bu silsileye ait olanlardan biri de “Azeroğluna” adlı şiiridir:

Sen bana hasretsen, ben sana hasret

Bitmezmi hasretin ömrü, ay Balaş?

Kalmışık Vatanda Vatana hasret

³⁹ Bahtiyar Vahapzade, *Geybdeb Ses*, Bakı , 2014, s.131.

*Nece vatandaşıq, nece vatandaş?*⁴⁰

Türk milletinin ölküsü olan Turancılığı Ziya Gökalp hep şiirlerinde ön planda ele almıştır. Türk edebiyat tarihinin zengin geçmişine baktığımızda “Turan” şiirinin dönemine etki eden şiirlerden biri olduğunu söyleyebiliriz. Şiirde en önde olan konu vatanıdır. Gökalp burada Turan’ı Türklerin geçmişte ve gelecekte olması gereken vatanı olarak çizer :

Turan

*Nabızlarımda vuran duygular ki tarihin
Birer derin sesidir, ben sahifelerde değil
Güzide, şanlı, necip ırkımın uzak ve yakın
Bütün zaferlerini kalbimin tanininde
Nabızlarımda okur, anlar, eylerim tebcil.*

*Sahifelerde değil, çünkü Atilla, Cengiz
Zaferle ırkımın tetviç eden bu nasiyeler,
O tozlu çerçevelerde, o iftira amiz
Muhit içinde görünmekte kirlî, şermende;
Fakat şerefle numayan Sezar ve İskender!*

*Nabızlarımda evet, çünkü ilm için müphem
Kalan Oğuz Han’ı kalbim tanır tamamıyla
Damarlarımda yaşar şan-ü ihtişamıyla
Oğuz Han, işte budur gönlümü eden mülhem:*

*Vatan ne Türkiye’dir Türklere ne Türkistan
Vatan, büyük ve müebbet bir ülkedir, turan.*

⁴⁰ Bahtiyar Vahapzade, *Geybdeb Ses*, Bakı 2014, s.21.

Yukarıda tümünü verdiğimiz “Turan” şiirinde tarihin yazmadığı haksızlıklar Gökalp’in ruhunda isyan etmiştir. Damarlarında akan kanının eski Oğuzların kanı olduğunu söyleyerek, tarihin unuttuğu “Oğuz Han’ı unutmadığını duyurmuştur.

Ziya Bey, Yeni Hayat kitabında olan “Vatan” şiirinde ise vatani vatan yapan unsurları ele alarak vatanın nasıl bir yer olması gerektiğini şu satırlarla dile getirir:

Vatan

*Bir ülke ki camiinde Türkçe ezan okunur,
Köylü anlar mânasını namazdaki duanın...
Bir ülke ki mektebinde Türkçe Kuran okunur
Küçük büyük herkes bilir buyruğunu Huda'nın...
Ey Türk oğlu, işte senin orasıdır vatanın!*

*Bir ülke ki toprağında başka ilin gözü yok,
Her ferdinde mefkûre bir, lisan, adet, din birdir...
Mebusânı temiz, orda Boşo'ların sözü yok,
Hududunda evlâtları seve seve can verir,
Ey Türkoğlu, işte senin orasıdır vatanın!*

*Bir ülke ki çarşısında dönen bütün sermâye
Sanatında yol gösteren ilimle fen Türkündür
Hirfetleri birbirini dâim eder himâye
Tersâneler, fabrikalar, vapur, tren Türkündür
Ey Türkoğlu işte senin orasıdır vatanın!*

Ziya Bey’in vatanla ilgili şiirlerinden biri de İngilizlerin elinde Malta’da esir iken yazdığı “Çobanla Bülbül” isimli alegorik şiiridir. Bu şiirinde acınacak durumda olan Anadolu’yu düşünerek, onun bir an önce kurtulmasını arzu ediyor. Antep, Urfa ve Maraş’ın İngilizler, Konya ve Antalya’ nın İtalyanlar, Adana’nın ise Fransız askerleri tarafından işgal edildiği bir zamanda Türkiye’ nin elden çıkma durumu vardı. Bunu gören şair Turan şöyle dursun, hiç olmazsa Türkiye’ye sahip çıkılmasını diliyor:

Çobanla Bülbül

Çoban kaval çaldı, sordu bülbüle:

“Sürülerin hani, ovan nerede? ”

Bülbül sordu, boynu bükük bir güle:

“Şarkılarım hani, yavrum nerede? ”

Ağla çoban ağla. Ovan kalmadı.

Göz yaşı dök bülbül, yuvan kalmadı.

Çoban dedi:” Ülkeler hep gitse de,

Kopmaz bende Anadolu Ülkesi,”

Bülbül dedi: ”Düşman haset etse de

İstanbul da şakıyacak Türk sesi”

Çalış çoban, kurtar öz yurdunu.

Şairlerden topla, bülbül bir ordu.

Çoban dedi: ”Edirne’den ta Van’a

Erzurum’a kadar benim mülklerim.”

Bülbül dedi: ”İzmir, Maraş, Adana,

İskenderun, Kerkük en saf Türklerim”

Sarıl çoban, Sarıl. Mülkü bırakma.

Yad elinde, bülbül, Türk’ü bırakma.

Çoban dedi: Sürülerin hep kaçsa

Benim sürüm var, kaçmaz, adı Türk ili.

Bülbül dedi: “Şarkı ölsün, yok tasa;

Türkülerim yaşar söyler halk dili.

Yalvar çoban, yalvar. İlin kurtulsun.

Dile haktan, bülbül, dilin kurtulsun.

Görüldüğü gibi şiirde vatan Turan gibi ideal ama hayali bir yer değildir. Vatan Edirne’dir, Van’ dır, İzmir’dir, İskenderun’ dur, vatan Türkiye’nin kendisidir. Burada vatan burada gerçek ve ulvi duygular ile tanıtılmıştır.

Vahapzade 'nin şiirlerinde vatan teması sadece maddi ve manevi bölümlerden ibaret değildir. Hatta kendi düşüncelerinde de tasarladığı fikirlerini uygulayarak birilerine zarar verecek kadar pragmatik de değildir. Vahapzade 'ye göre kimliğini kaybeden biri vatan ve millet sevgisiyle tekrar kendini bulabilir. Buna biz “Çörek-Vatan” şiirinde şahit olabiliriz. Şiir, Batı-Almanya'da tanıdığı bir Türk vatandaşı işçiyle karşılıklı olarak konuşmaktadır:

Çörek ⁴¹-Vatan

“Ne zaman döneceksen vatana”

“Nerde karnım tok ise, ora vatandır” dedin

Sen vatani ekmeğe nasıl kurban eyledin

Burada ekmek kazanıp özünü devitirdin.

Ekmek saadet değil, unuttun mu bunu sen

Saadet vatan demek!

O vatana bağlıdır

Gurbette ekmeğin var

Yüreğin yoktur senin

Anasız bir çocuksan kıvrıl yat

Dinme

Kalbin

Oyuk oyuktur senin ekmeğin var

Peki nerede saçını okşayan

“Vatanın kürekleri”⁴²

⁴¹ Çörek, Türkiye Türkçesinde ekmek anlamına gelir.

⁴² Gurup Düşünceleri, “Çörek - Vatan”, s.42 – 45.

Yukarıdaki mısralarda, vatani karın doyurma mekanı olarak gören, kalbi boş, “Ekmek vatandır” diyen bir insanın yüksek değerlere sahip olmadığını, annesiz çocuk gibi öksüz zavallı bir insan olduğu görülmektedir.

Bahtiyar Bey için vatan bir cennet köşesidir. Onun için “Azerbaycan” ruhuna canlılık veren bir varlıktır. Vatanını, kökünü seven herkes için vatan maddi manevi bir gıdadır:

Azerbaycan

Azerbaycan, adın oddur, özün-işık, sözün-işık.

Biz de senin bu mukaddes toprağında boy atmışık.

Sensen bizim bu dünyada meslekimiz, amalımız,

Yolumuza işık saçsın ulduzumuz, hilalımız.

Nefesimiz-ulu Gorgut dedemizin öz nefesi,

Mahnımızda yaşar bizim babaların addım sesi.

Bu toprakta, bu diyarda dün en vardık, bugün varık,

Biz geçmişe güvendikçe geleceye addımlarık.

Vatan bizsiz de geçiner, geçinmerik biz Vatan sız,

Bu meramla boy atmışık Çenlibelle üstünde biz.

Şehitlerin kanı ile yoğruluptur toprağımız,

Kalbimizde dalgalanır öz üç renkli bayrağımız.

Gardaşlıktır şüarımız, biz hemişe⁴³ el tutanık,

Düşman bize el uzatsa, düşmanlığı unutanık.

Gönlümüzde bir vahitdir güneyimiz, kuzeyimiz,

Vatan-bizim namusumuz, biz Vatan'ık, Vatan da biz⁴⁴

⁴³ *Hemiş*e, Türkiye Türkçesinde *daima* anlamına gelir.

Şiir 1991 yılında yazılmıştır. Bu tarih Azerbaycan vatandaşının hatırasına kanlı harflerle yazıldı. Yaşanılan o zorluklara rağmen şair, bu topraklardan vaz geçmediğini ve geçmeyeceğini vurgular. O, ulu Gorgud' un emaneti olan toprağında, geçmişine güvendiği zafer kazanmış savaşların varlığını bildiği sürece, geleceğinden asla vazgeçmeyeceğini bildirmiştir. Hele ki bu tarihten sonra bu toprak şehit kanı ile yoğrulmuştur. Asla Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün bölünmesini kabul etmeyen şair, burada da kuzeyi ve güneyi birbirinden ayırmaz.

Tarihsel olaylarla yüzleşen birey için, geçmiş ve bugün önemlidir. İnsan böylece geleceğe yönelerek güç kazanır. Bu gücü kendinde bulan Vahapzade şöyle demiştir:

Biz Vatan İçin Doğulduk

Vatanın arkasında

Biz her zaman dağ olduk.

Vatan bizimçin değil

Biz vatançin doğulduk.

Dokunmasın bu yurda

Bir an düşman nefesi.

Gelsin minarelerden

Allahü-Ekber sesi.

Başımızın üstünde

Mehmet Emin⁴⁵ bayrağı.

Gülle korkar yiğitten

Gülle tutar korkağı.

⁴⁴ Bahtiyar Vahapzade, *Geybden Ses*, s.166.

⁴⁵ Azerbaycan Demokratik Cumhuriyetinin kurucusu ve ilk Cumhurbaşkanı. Müsavat partisinin kurucusu ve ilk lideri.

Ziya Gökalp, “Alparslan Malazgirt Muharebesi” adlı iki perdelik manzum piyesinde iç dünyasını eserin kahramanına yansıtır. Kendini vatanına ve milletine kurban vermeye hazırdır. Edebi kişiliğine dikkat ettiğimizde kendisinin yarattığı kahramandan hiç de farklı olmadığını görebiliyoruz:

Alparslan:

Acı bu masum halka, çocuklara Allah'ım!

Yalnız beni vur, öldür, olmasa da günahım!

Bu mübarek toprağı düşmanlara çiğnetme!

Yurdumuza fenalık biz etsek de sen etme!

Bugün biz çok zayıfız, düşman fazla kuvvetli

Senden imdat olmazsa, düşman alır bu ili.⁴⁶

Azerbaycan vatandaşı olan herkesin tek ortak derdi vardır, o da Karabağ'dır. Bahtiyar Bey' in yazdığı vatan şiirlerinin çoğu da bu nedenle Karabağ etrafında döner. Bu mevzuda yazdığı şiirlerden biri de “Ezan Borcu” şiiridir. Burada toprakların er veya geç bir gün gerçek sahiplerine geri döneceğine emin olduğunu vurgular. Bugün hasret kaldığımız topraklarımızda Şuşa'da, Kelbecer'de, Ağdam'da minarelerde baykuşların ulduğunu ve buna tahammül edemediğini şöyle dile getirir:

Sen ezan verende... Allah adıyla,

Tezeden gülecek üze o torpag

Tanrıyla hitabın nur ganadıyla

Bütün Garabağ'ı gucaglayacak

Bizi sarsıtsa da bu derin yara,

Gecenin sonu var, gelecek o son.

İndi yetim galan o torpaglara

Bir ezan borcun var, bir neğme borcun.

⁴⁶ Ziya Gökalp, *Altın Işık*, s.191.

Vahapzade, vatanının bir parçası olan Garabağ'ı için duyduğu hasreti her zaman açık şekilde okuyucularına yansıtmıştır:

Kan ağlayır sinede bugün yürekler,

Bugün karta koyulmuş şerefim, şanım.

Yarasını yalayan bir şire benzer

*Benim başı belalı Azerbaycan'ım.*⁴⁷

Şiirlerinin birinde “gerekirse vatanım uğruna canımı babalar gibi feda ederim” diyordu. Vatanın ne demek olduğu, o toprağın kokusunu, havasını, insanlarını, her taşını sevmeyenler anlayamaz ve bu duyguyu bilemez. Bunu gurbetçiler herkesten çok iyi bilir. Vatan sevgisi en kutsal ve ebedi sevgidir. Karşılığını beklemeden seversin onu. Bu hususuyla da diğer sevdiklerinden hep öne geçer. Vahapzade için vatandan herkes mesuldür. Şair, vatani için canını feda etmeğe hazır olduğunu şu dizelerde bize anlatır:

Demey ki, sevirem men vetenimi

Çok azdır “veteni sevirem” demek

Vetenin yolunda babalar kimi

Canını, ganını, veresen gerek

Yedirir, içirir, geydirir bizi...

Edebi yaratıcılığı boyunca kendi devletinin bayrağı uğruna mücadelesi hep göz önünde olmuştur. Bayrak onun için tek bir kumaş parçası değildir. Bayrak Vahapzade için, toprağının örtüsü, kimliği, benliği, zaferlerde göklere yükselmiş varlıktır. Bayrağının renklerinin taşıdığı remizleriyle⁴⁸, hilali ile gurur duyarak *Bayrak* şiirini de bu saf, temiz hislerle yazmıştır:

⁴⁷ Bahtiyar Vahapzade, *Geybden Ses*, Bakı 2014, s.398.

⁴⁸ Bayraktaki gök mavisi Türkçülüğü, kırmızı renk uygarlığı, yeşil renk ise İslâmiyeti temsil ediyor. Hilal ve sekiz uçlu yıldızla ilgili değişik fikirler mevcuttur. 1. 8 Türk devletini simgeler, 2. Türkçülük, İslam, Çağdaşlık, Devletçilik,

*Toprağın üstüne gölgeler salan
Benim varlığımın cilası-bayrak.
Zaferden doğulmuş, Göktürk den kalan
Kurt başlı bayrağın balası bayrak.
Üçrenkli bayrağın gölgesinde ben
Garaca toprağı vatan görmüşüm.
Zafer güllerini devr-i kadimden
Bayrak ışığında biten görmüşem.
Bayrak benliyimdir, bayrak kimliyim
Bayrak- öz yurduma öz hakimliyim.
Harda ecdadımın ayak izi var,
Bu zafer bayrağım orda dikilsin.
Geçtiği yerlerde dağlar, yamaçlar
Onun huzuruna salama gelsin.*

Vatan Marşı nesrinde de bayrağın bir vatan mecnunu için baş tacı olduğunu okuyucusuna inci gibi dizilmiş mısralarla sunar:

*Ey Vatan oğlu, düşün, bil ki, senindir bu Vatan,
Sabahın, hem bu günün, hem dünendir bu Vatan.
Senin öz devletin, öz milletin, öz ceddin var
Vatan uğrunda ölenler ölümünden doğular.
Biz Vatan mecnunu, el aşığı, sülh askeriyik
Biz Vatan namine ölsek, dirilerden diriyik.
Benim öz ulduzumu bağına basmış hilalim,
Dedi önder: “Yönü bayraktaki üç renkden aldım”*

Demokratiklik, Eşitlik, Azerbaycanlılık, Uygurluk anlamına gelir, 3. Azerbaycan kelimesinin eski alfabede yazılışını bildirir.

*Sen bu gül bayrağın altında meramınca yaşa,
Goyma düşman nefesinden ona çirkab bulaşa.
Senin öz bayrağının gölgesi cennetti sene,
Güneş hergün doğur ancak içimizden Vatan'a*⁴⁹

En az kendi vatanı kadar sevdiği Türkiye bayrağına da evinin ve kalbinin üst köşesinde yer ayırmıştır. Röportajlarının birinde, Bahtiyar Bey'in Türk ve Azerbaycan bayraklarını öpüp ağlaması, ömrü boyunca bu iki bayrak için mücadelesinin kanıtıdır.

Sanat hayatının ilerleyen zamanlarında, devrinin ileri sürdüğü şartlar gereği uzun süre yayımlayamadığı “Gülistan” şiirinde Azerbaycan ve Türk milleti üzerinde oynanılan oyunlara isyanını bildirmiştir. Çarlık Rusya'sı ve İran'ın Azerbaycan toprakları üzerinde yürüttüğü bölüştürme siyasetinin iç sızlatan sonuçları bu eserde patlamıştır. 1813 yılında yapılan anlaşma Kuzey Azerbaycan'ın tarihine vurulan bir baltaydı. Oysaki bu Azerbaycan halkının mutluluğu gibi gösterilmiştir:

*“Koyulan şartlara razıyık diye,
Taraflar kol çekti mühaideye...
Taraflar kim idi?
Her ikisi yad!
Yadlarmı edecek bu halka imdat?!”*

Malum olan sebeplerden dolayı Azerbaycan'ın yaşadığı sıkıntıları dile getirmeye çekinen halk için şairin *Lal-Kar* şiirini okumak yeterlidir. Mısraları okurken bir halkın nasıl bu hale getirildiğini anlayabiliriz:

*Hem lal olduk, hem de kar
Lallık karlıktan doğar.
Niye lal olduk, gören?*

⁴⁹ Bahtiyar Vahapzade, *Axı Dünya Fırlanır*, Bakı, 2016, s.184.

*Bunu bilirsenmi sen?
Bunu bilek biz evv⁵⁰el,
Ötenlere baş vurag
Bunun için indi gel.
Zaman-zaman ezildik
Mahkum olduğumuzu
Ne anladık, ne bildik.*

Halkın birliği konusunda yazılan bu eser de, Rusya ve İran şahlığının yaptığı vahşet en acı şekilde yansıtılmıştır. Eser de kullanılan “Gözlüklü cenapla, tespihli ağa” kelimeleri Rusya ve İran şahlığını temsil etmektedir:

*Atıp imzasını herkes varağa
Oturur sakince geçip yerine.
Gözlüklü cenapla, tespihli ağa
Kalkıp el de verir biri-birine.*

Azerbaycan’ın parçalanması, ulusunun sesinin kısılması, milletin ikiye bölünmesi, yüreklerin damla damla göz yaşı akıtmasına neden oluyordu. O, vatani kuşa benzetir ve kuşun uçması için iki kanada ihtiyacı olduğunu söyler:

*Arazın suları sinirli, taşkın,
Şeker şarkıları ahtır, haraydır.
Vatan kuşa benzer kanatlarının,
Bir bu taydırsa, biri o taydır.
Kuş iki kanatla uçar, yükseler,
Ben nice yükselim tek kanatımla,
Yürekler bu dertten tuğyana geler,
Akar gözümüzden yaş damla damla*

⁵⁰ Evvel, Türkiye Türkçesinde önce anlamına gelir.

Vahapzade bu eserini vatanının birliği ve bağımsızlığı uğruna çarpışan üç mücahidin “ Settarhan”, “şeyh Muhammed Hiyabani” ve “Seyit Cafer Pişeverinin” hatırasına ithaf etmiştir. Tarihi yaşatan onu yaratan halkdır. Bahtiyar Bey, zengin tarihine baktığında coşarak şunları söyler:

Koy kalksın ayağa ruhu Tomrisin,⁵¹

Babek'in⁵² kılncı parasın yine.

Onlar bu şartlara sözünü desin,

Zenciri kim vurdu řir⁵³ bileğine?

Türkiye Cumhuriyeti'ni, Azerbaycan kadar seven ve Türkoğlu ünvanına sahip olan şair, bu sebeple de bu anlaşmaya itirazını şiirinde şu mısralarla ifade etmiştir:

Bir deyen olmadı, durun ağalar!

Axı bu ülkenin öz sahibi var.

Siz ne yazırsınız, bayagdan⁵⁴ beri,

Bes hanı bu yurdun öz sahipleri?

Bes hanı hakikat, bes hanı kanun.

Gocadır bu yurdun tarihi, yaşı.

Bes hanı kksne serhat koyduğun

Bir vahit ülkenin iki gardaşı?

Azerbaycan ve Türkiye halkını aynı toprağın yetiştirdiğini bilen şairin bir hayali gerçekleşmedi. O da tek ve ortak olarak konuşulan Türkçe'dir.

⁵¹ M.Ö 6. yüzyıl Saka kraliçesi.

⁵² Arap işgaline karşı çarpışan Azerbaycan Trk.

⁵³ Aslan.

⁵⁴ Deminden.

SONUÇ

Toprak, biz evlatlarını ona sahip çıkalım diye yetiştirir. Bu konuda herkesin vazifesi başkadır. Kimi uğrunda ölür şehit olur, kimi bayrağını göklere kaldırıp devletin ismini tarihe yazar, kimi hayatını vatanının derdine ortak eder, acısını eserlerinde yaşatarak halkın oğlu olur. Tezde, Ziya Gökalp ve Bahtiyar Vahapzade'nin şiirlerinde vatan mefhumu ele alınmıştır. Şairler, adeta yaşadıkları hayatın sevincini, kederini eserlerine aksettirirler. Yazdıkları şiirler, onların kimliği olur bazen. Çünkü o anı yaşamadan, o anın neler yaşattığını duyamaz insan.

Çok dilli ve çok dinli Osmanlıdan sonra kudretli devlet kurmak çabasının beraberinde, edebiyat da kullanılacak dil ve yönün belirlenmesi yolunda ilerler. Aydınların bu konuda düşünce ve tarzları farklıdır. Ziya Gökalp'ın da bu dönemlerde edebi hayatında değişik çizgilere rastlayabiliyoruz. Kurmak istediği sistem için felsefi görüşlerini her zaman siyasi kurumlara taşıyan aydının Meşrutiyetten sonra Türkiye'nin kimlik arayışını bulmak için çaba gösteren bir entelektüel olduğu görülmektedir. Türk düşünce tarihine baktığımızda çözüm önerisi getirdiği konular Türkiye'nin bugün de gündemindedir. Hatta Toplumun yeniden kurulmasına katkısı olduğu kadar Cumhuriyet'in öncüsü ve kurucusu olan Mustafa Kemal Atatürk'ün üzerinde de derin etkisi olmuştur. Türk kimliğinin oluşmasında kültürün değerlendirilmesi gerektiğini düşündüğü için Gökalp medeniyeti, kültür kavramından ayırarak tanımlamaya çalışır. Başlıca hedefi Türkçülüktür. Bunun da etkisini tüm eserlerinde görebiliyoruz. Ulus ve devlet arasında yeni bir düzenlenmeyi savunmaktadır. Ona göre, Türk bir milletin adıyla diğer Türk kolları da aynı devlete ve dile sahip olmalıydı. Bu Ziya Bey'le Bahtiyar Bey'i birleştiren ortak düşüncelerden biridir. Düşüncelerinde Türkçülüğün temeli Halk edebiyatından ve zamanla dilimize karışmış Arap, Fars kelimelerini arındırmakla oluşmuştur. Toplumsal faaliyetlerin temelini lisan olduğunu düşünen aydınlar için vatan bölünmezliği temelini de bundan geldiğini söylemişlerdir. Dil toplumları birbirine bağlayan en önemli unsurlardan biridir.

Gökalp'ın düşüncelerini hatıralarından, mektuplarından ve diğer kaynaklarından öğrene biliyoruz. Çatışma halinde olan sınır bölgesinde dünyaya gelmesi de onun devlet sorunlarından, muhalif düşüncelerden ve dünya siyasetindeki gelişmelerden haberdar olmasını sağlamıştır. Amcasının gayretiyle edindiği İslami düşüncelerle, hocasının yönlendirilmesiyle benimsediği felsefi düşünceler arasında kendini bulmaya çalışmıştır. Meşrutiyetin fikirleri olan hürriyet, eşitlik, kardeşlik duyguları onun kendini bulmasıyla sonuçlanmıştır. Bu görüşler Turancılık, Türkçülükle beraber Vatan kavramını da aşılır. Gökalp'ın eserlerinde bu kavram ve duygular inceliğine varıncaya kadar anlatılmıştır. Türk dili ve Türk kültürü üzerinde yoğunlaşması düşüncelerinde Türkçülüğün ayrı bir yeri olduğunu gösterir. Ona göre Türkçülüğün üç hedefi vardır: “Oğuzculuk ya da Türkmencilik”, “Turancılık” ve “Türkiyecilik”. Ama Cumhuriyetin ilanından sonra her ikisinden de vazgeçerek fikrini “Türkiyecilik” ten yana kullanır.

1920 yıllarında meydana gelen Pantürkçülük ve Turancılık ideolojisini benimseyen Gökalp'tan sonra Sovyetler Döneminde bu ideolojinin ismi Avrasyacılık olarak değiştirilir. Diyebiliriz ki, Vahapzade de Turancılığın devamı olan Avrasyacılığı benimsemiştir. Çünkü her ikisinde değişmeyen tek ideoloji vardır ki, o da yeni biçimlenmekte olan Türklüğü ve Türk değerlerini savunmaktır.

Azerbaycan Türklüğünün bağımsızlığı yolunda çabalar gösteren Bahtiyar Vahapzade de Türk Halkının gönlünde taht kurmuştur. Dilin, kimliğimizi haykırmanın vasıtası olduğunu söyleyen tefekkür seviyesi yüksek olan şair, bunun için hece vezinlerinde sade şiirler yazmağa önem vermiştir. Sovyet zamanında Rusçaya Azerbaycan Türkçesiyle meydan okuyan şair, “kudretli söz ustası” ve “edebi sürecin teşkilatçısı” olarak anılır.

Vatan mefhumuyla ilgili şiirlerinde uğruna ölmeye hazır olduğu, Vatanının göz bebeği, bahtı kara Karabağ'la ilgili olan “topraktan pay olmaz” şiirinde hem güzide köşenin hem de binlerce mülteci Azerbaycan Türkünün düştüğü durum görülür. Vatanyla beraber milletine de acıyan şair, yaraları iyileşmeden ebedi hayata gözlerini yumar.

Bahtiyar Vahapzade 'nin sürgün, Ziya Gökalp'ın ise Diyarbakır da politik cereyanların kızgın zamanına çocukluklarının denk gelmesi dikkat çekicidir. Her iki şairin ilk kalem tecrübeleri vatani korumak adına gerçekleşmiştir. Vahapzade 'nin

Sovyet Diktasını ifşa eden, Gökalp'ın ise çok milletli Osmanlıyı eleştiren eserleri milleti müdrik olmağa, toprağına sahip çıkmaya çağırır. İki aydının farklı davranışı, konuşması, olaylara herkesten farklı bakış açılarının olması karşı taraf isyancıları her zaman rahatsız eder. Şiirlerine baktığımızda kendi dertlerinden hiç bahsetmemişler sıkıntılar çekmiş bir halkın duygularını ifade etmişlerdir. Vahapzade ıstırap çektiğini, kullandığı hece ile dördlük, beşlik, altılık bentler veya serbest tarzda yazdığı şiirlerde uygulamıştır ve en önemlisi vatan konulu şiirlerinde bir lirizm vardır. Gökalp ise şiir sanatının teknik yönüyle pek ilgilenmemiştir. Onun bu yönüyle şiirlerinde kuru bir didaktizm göze çarpar ve Bahtiyar Vahapzade 'nin şiirlerindeki lirizmden farklı olarak, Ziya Gökalp'ın şiirleri fikre dayalıdır. Bahtiyar Bey'i rahatsız eden konulardan en başta geleni vatanının ikiye bölünmesidir. Şiirlerini karşılaştırdığımızda millete ait toprağın ikiye bölünmesiyle, toprağın milletler arasında bölünmesinin arasında fark olmadığı kanaatine gelindiğinde, Ziya Bey'le, Vahapzade' nin gurbetlik korkusunu iyi bildikleri anlaşılmaktadır.

Devlette farklı zamanlarda yüksek kademelerde memurluk yapmaları onları halka bir adım daha yaklaştırmıştır. Halkın derdini bilip, çare aramaları gönüllerde taht kurmalarına vesile olmuştur.

Okullarda Rusça verilen derslerin, millete mahsus Azerbaycan Türkçe 'sinin genositi olduğu kanaatinde olan Bahtiyar Bey, Ana Dilini, Anne kadar dokunulmaz görür. Her mevkide Türkçe'nin kullanılmasından yana olmuştur. Ziya Bey için de Ana Dili en az Anne kadar mukaddestir. Ona göre camilerde okunan ezanlar, yazılan eserler Türkçe olursa halk her konuda bilinçlenir.

Bir düşünce adamı olarak kabul ettiğimiz Gökalp'ı sürgünde iken ailesine yazdıkları mektuplarda çoğu zaman bir baba portresi sergilediğini görüyoruz. Çünkü fikir meselelerini dile getirdiği kadar esaretten kurtulunca evlatlarıyla yaşayacağı saadet dolu günleri de anlatır. Vahapzade ise esarete olduğu çocukluk çağında ailece kurduğu hayallerini anlatır. Büyük hayallerinden biri kardeş ülke Türkiye'ye gelmektir. Gelmele kalmayıp, kopmayan arkadaşlık bağları bile kurmuştur.

Zor şartlarda yetişen, inançlarıyla, hayal kırıklıklarıyla yazan, yaratan, bu iki büyük sanat, fikir, siyaset adamının, haklarında verilen siyasi hükümlere rağmen, nesillere bıraktığı kavramların tekrar tekrar okunup, incelenmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- AYTAÇ, Gürsel: *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1997
- BAKİLER, Yavuz Bülent: *Azerbaycan Yüreğimde Bir Şahdamar*, Yakın Plan Yayınları, İstanbul, 2014
- BAYAT, Ali Haydar: *Hüseyinzade Ali Bey*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1998
- BEŞİR KIZI, Zarife: *Halk Gazetesi*, 4 Ocak 1997
- BEYSANOĞLU Şevket: *Ziya Gökalp için Yazılanlar, Söylenenler*, Ankara, 1964
- BEYSANOĞLU Şevket: *Ziya Gökalp'in Diyarbakır'daki Çalışmaları*, Ziya Gökalp Dergisi. Ankara, 1977
- EMİL, Birol: *Türk Kültür ve Edebiyatından Şahsiyetler*, İstanbul, 1997
- GÖKALP, Ziya: *Altın Işık*, İstanbul, 2010
- GÖKALP, Ziya: *Türkçülüğün Esasları*, Bilgeoguz Yayınları, İstanbul, 2015
- GÖKALP, Ziya: *Kitaplar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005
- GÖKSEL, Ali Nüzhet: *Ziya Gökalp'in neşredilmemiş yedi eser ve aile mektupları*, İstanbul, 1952
- GÜRSOY, Şahin Çapçioğlu, İhsan: *Bir Türk Düşünürü Olarak Ziya Gökalp: Hayatı, Kişiliği ve Düşünce Yapısı Üzerine Bir İnceleme*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.47
- HORATA, Osman, *Bahtiyar Vahapzade Özel Sayısı*, Erdem Dergisi, Ankara, 2010.
- KAPLAN, Mehmet: *Şiir Tahlilleri*, İstanbul, 1958

- KUNTAY, Mithat Cemal, Mehmet Akif, Tanyu: *Ziya Gökalp'in kronolojisi*, Ankara, 1981
- Merriam-Webster Collegiate Dictionary: *Anthropology Maddesi*, 30 Temmuz 2003
- PARLA, Jale, Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, C.6, 2016
- PULUR, Hasan: *Ziya Gökalp ve Meclisteki Boşolar*, Milliyet Gazetesi, 21 Mart 2007
- VAHAPZADE, Bahtiyar: *Şenbe Gecesine Giden Yol*, 1988
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C.8, Dergah Yayınları, 1977
- Türk Edebiyatı, *Türk Edebiyat Vakfı Yayınları*, C.3, İstanbul, 2008
- Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi, *Bahtiyar Vahapzade Özel sayısı*, İstanbul, 1998
- VAHAPZADE, Bahtiyar: *Vatan, Millet, Anadili, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı*, Ankara, 1999
- VAHAPZADE, Bahtiyar: *Geybden Ses*, Bakı, 2014
- VAHAPZADE, Bahtiyar: *Vatan, Millet, Ana Dili*, AKM Yayınları, Ankara, 2000
- VAHAPZADE, Bahtiyar: *İstiklal*, Bakı, 1999
- VAHAPZADE, Bahtiyar: *Axı Dünya Fırlanır*, Bakı, 2016
- VAHAPZADE, Bahtiyar: *Şenbe Gecesine Giden Yol*, 1988
- Yeni Mecmua, “ ”, 5 Eylül 1918

Ekler: 1(Röportaj)

Yavuz Bülent Bakiler'le, Bahtiyar Vahapzade Üzerine Bir Röportaj

Türkiye’de geçirilen kurultayların birinde Bahtiyar Vahapzade şöyle demiştir: “Benim Türkiye’deki sesim Yavuz Bülent Bakiler ’dir, Yavuz Bey’in de Azerbaycan’daki sesi benim” . Bundan yola çıkarak Türkçülük aleminin yaşayan tarihi Yavuz Bey’den arkadaşı Vahapzade ’yi sorduk.

“1980 yılında Türkiye Cumhuriyeti Taşkent’te yapılan film festivaline davetli idi. Festival bittiğinde Moskova bizleri Bakü’ ye gönderdi. Bakü’ de olduğumda Nebi Hazri’ den⁵⁵ Bahtiyar Vahapzade ile tanışmak istediğimi söyledim ve Nebi Bey şairi makamına davet etti. Bir birimizi gördüğümüzde sarılarak selamlaştık.

Azerbaycan’a ikinci gidişimde, Hazar Denizi’nin kıyısına uzanan bir parka doğru, onunla birlikte yürüdük. O zaman, halkın Vahapzade ’yi ne kadar çok sevdiğine şahit oldum. Azerbaycan Türkçesinde “muallim” kelimesi, “öğretmenim, hocam, efendim” karşılığında kullanılıyor. Yanımızdan yöremizden geçen kişilerin, önümüzü keserek söyledikleri yürek sözleri hala kulağımdadır:

-“Bahtiyar muallim sen bizim şerefimizsin!”

-“Bahtiyar muallim sen bizim gururumuzsun!”

-“Bahtiyar muallim sen bizim kanımızsın!”

-“Bahtiyar muallim senin eserlerini okudukça, var olmamızın sebebini daha iyi anlıyoruz!”

-“Bahtiyar muallim sen bin yaşa!”

Bakü’ de Bahtiyar Vahapzade ’nin sofrasına çok oturdum. O da Ankara’ya geldiğinde, eşiyile birlikte evimizin misafiri oldu. Beraber olduğumuz günlerde, bana anlattıklarını birer birer not aldım. Onlardan bazıları aynen şöyle;

“Bizim, Türkiye’den başka dünyada kimimiz var? Türkiye’nin güçlenmesi, kuvvetlenmesi bizim de Azerbaycan’da huzur içinde yaşamamız demektir. Türkiye

⁵⁵ Nebi Hazri, (1924-2007), Azerbaycan’ın bilinen şairlerinden.

bize yardım ediyor; ama bu yardım, bizim topraklarımızın korunması, savunulması noktasına kadar uzanamaz. Çünkü her millet, kendi toprağını kendisi savunmalıdır.

Rusya, 150 yıl topraklarımızı sömürdü. Rus İmparatorluğu, yıkılıp gidinceye kadar tam bir milyar iki yüz elli milyon ton petrolümüzü çekip götürdü. Bizden çıkarılan petrolün %97'si Rusya'ya, %3'ü de bize ayrılıyordu. Sosyalizm eşitlik demekmiş! Sömürüye karşı olmak demekmiş! Tam bağımsız bir devlet kurmak demekmiş! Bunların hepsi yalan; hepsi Moskova yutturmacası! Bunlara ancak Dünyanın en ahmak insanları inanırlar. İşte komünist Rusya, hem kendisi bizim topraklarımızın kanını iliğini çekip aldı; hem de Ermenilerin bizim zenginliklerimize el koymasına zemin hazırladı. Rusya bizden kazanla⁵⁶ götürdü. Karşılığında da çay kaşığıyla bir şeyler verdi.

Aziz Nesin'le bir defasında Özbekistan'da karşılaştık. Bana komünist sistemi methetmeye başladı ve sonra dedi ki:

-Ne mutlu size ki, böyle bir rejimde büyük bir huzur içinde yaşıyorsunuz! Toprağınız sömürülmüyor. Caddelerinizde, ABD askerleri gezmiyor. Yanınızdan hiçbir endişeniz yok. Dostça, kardeşçe, korkusuzca yaşıyorsunuz!

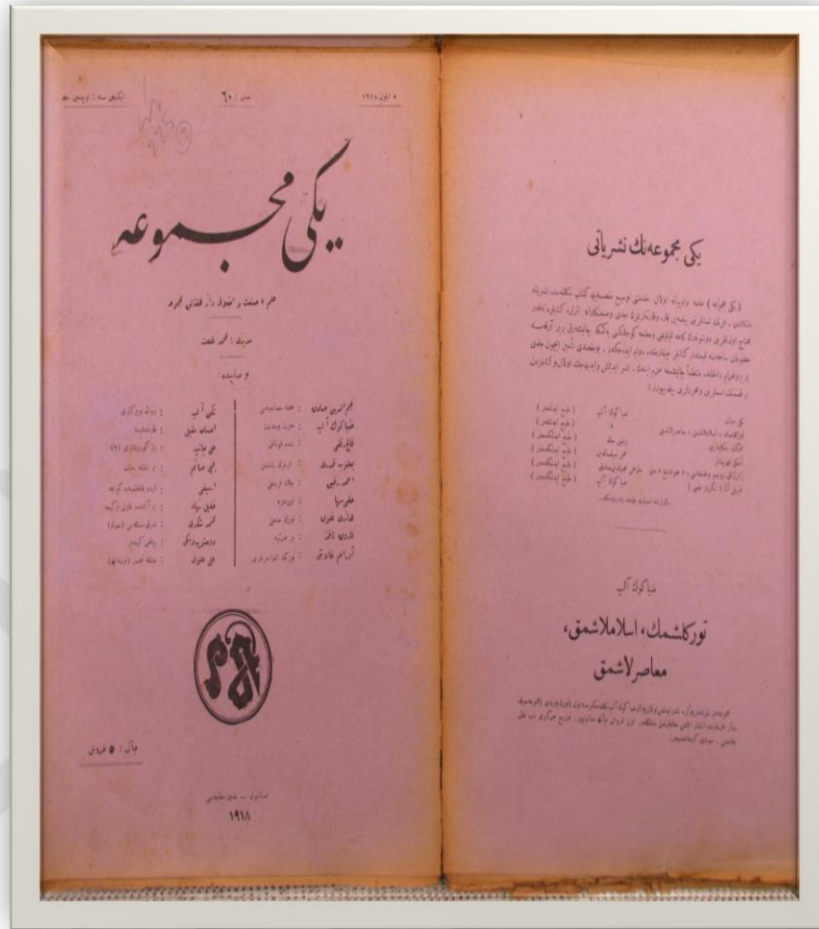
Aziz Nesin'e dedim ki:

-Sen gel, Türkiye'de sahip olduğun hakların, imkanların yarısını bana ver. Ben de buradaki haklarımın, imkanlarımın hepsini sana devredeyim. Razi mısın? Aziz Nesin, durup uzun uzun yüzüme baktı. Ya söylediklerimi anlayamadı veya beni buradaki efendilerine ispiyonlamak için düşünmeye başladı. Nitekim ben, o toplantıdan kısa bir süre sonra Türkiye'ye gelecektim. Moskova'dan hiçbir itiraz gelmemişti. Pasaportlarımız çıkmıştı. Ama o Aziz Nesin'le sohbetimizden sonra, Moskova, beni Türkiye'ye bırakmadı.”

Azerbaycan denilince, aklıma gelenlerin başında Bahtiyar Vahapzade bulunuyor. Onu, en yakın akrabalarımın biri gibi biliyor ve seviyorum. Onu, ebediyen unutamam. Çünkü katı, kaba, ceberrut Moskova'nın akıl dışı, ahlak dışı zihniyeti karşısına dikilerek, bin bir türlü zorluğu göğüsleyerek (Bakü'ye üçüncü gidişimde) beni Ağdam'a dedelerimin yattığı topraklara ilk defa o götürdü. *Azerbaycan Yüreğimde Bir Şahdamardır* isimli kitabımı ona ithaf etmem de bu yüzden sebepsiz değildir.”

⁵⁶ Türkiye Türkçesinde tencere anlamına gelir.

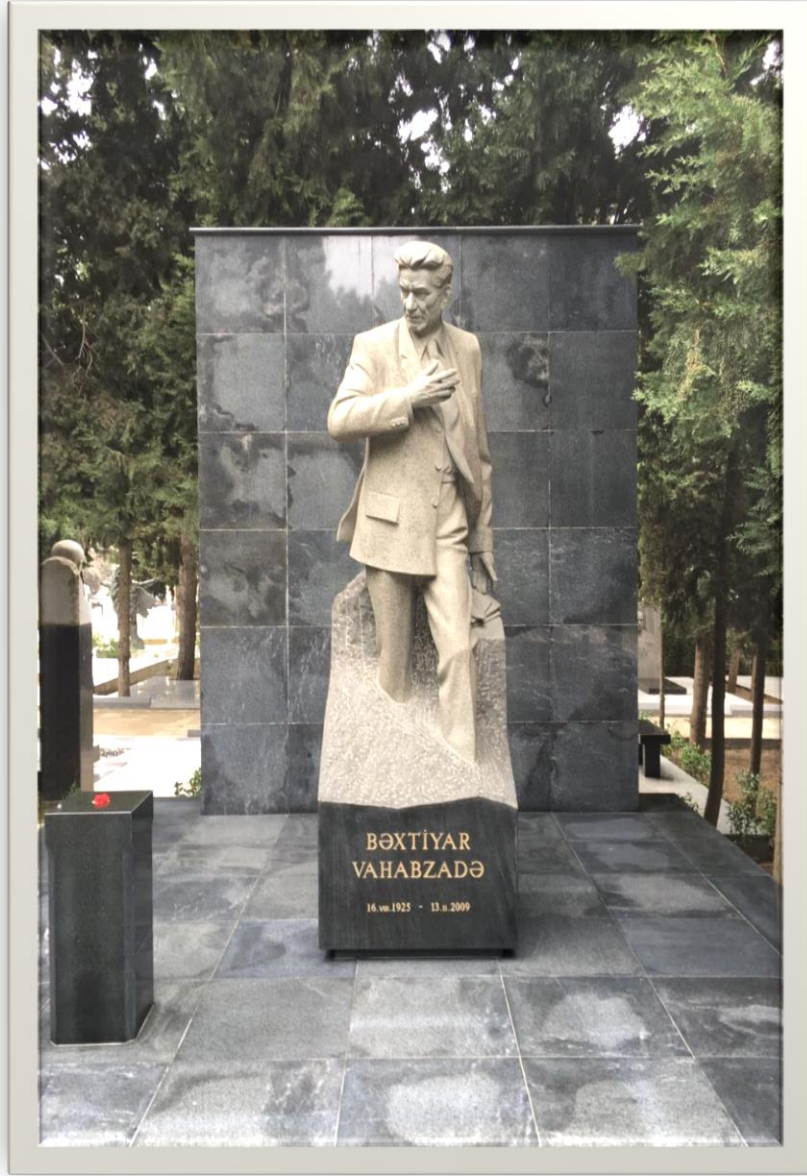
Ekler: 2 (Resimler)

Resim: 1 Yeni Mecmua Dergisi

Resim:2 Ziya Gökalp'ın Mezarı Türk Ocağı

Resim: 3 Bahtiyar Vahapzâde Mezartaş

Resim: 4 Yavuz Bülent Bakiler’le Bahtiyar Vahapzade Üzerine Yapılan Röportajdan Bir Kare.

Resim:5 Yavuz Bülent Bakiler'in Bahtiyar Vahapzade'yle ilgili olan kitabının kapağı.